

تبیین شاخص‌ها و وظایف دولت اسلامی (دولت مقدمه‌ساز تمدن نوین اسلامی) از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی

محمد مهدی شهبازی^{۱*} و مهران کریمی سادات محله^۲
^۱ دانش‌آموخته‌ی کارشناسی ارشد، گروه مدیریت کارآفرینی، دانشگاه شهید بهشتی.
^۲ دانش‌آموخته‌ی کارشناسی، گروه علوم سیاسی، دانشگاه پیام نور ورامین.

*Email: shahbazi.mohammadmahdi@gmail.com

پیکیده

در نظام اندیشه‌ای آیت‌ا...خامنه‌ای (مدظله)، فرآیند نیل به تمدن نوین اسلامی، دارای پنج حلقه می‌باشد. دولت اسلامی به عنوان حلقه‌ی سوم از این زنجیره مطرح است. این حلقه از چند جهت در این فرآیند، جایگاهی کلیدی دارد. از یکسو این حلقه، مقدمه‌ساز حلقه‌ی بعدی - جامعه‌ی اسلامی - است، که آن نیز به نوبه‌ی خود مقدمه‌ساز شکل‌گیری حلقه‌ی نهایی - تمدن نوین اسلامی - است. از سوی دیگر به تصریح رهبر انقلاب، گام اصلی حرکت تمدنی انقلاب اسلامی در مقطع فعلی، ایجاد دولت اسلامی می‌باشد و بدون تحقق آن، رسیدن به جامعه‌ی اسلامی امکان‌پذیر نخواهد بود. دولت اسلامی از منظر رهبر انقلاب فقط شامل قوه‌ی مجریه نیست؛ بلکه مجموعه‌ی قوای سه‌گانه و سایر کارگزاران و مسئولان نظام را شامل می‌شود. در این‌جا منظور از شکل‌گیری دولت اسلامی، انطباق یافتن حداکثری اعمال و جهت‌گیری‌های کارگزاران نظام با شاخص‌های اسلامی و نیز ایجاد و تکمیل سازوکارها و نهادسازی‌های لازم برای شکل‌گیری جامعه‌ی اسلامی و تمدن اسلامی است. در اندیشه‌ی آیت‌ا...خامنه‌ای، هرچند دولت اسلامی مطلوب در شکل حداکثری خود در زمان انسان کامل و امام معصوم (علیه‌السلام) شکل می‌گیرد، اما دولت اسلامی شاخص‌های مشخص و معینی دارد و مجموعه‌ی کارگزاران کشور در فرآیند رسیدن به دولت اسلامی، دارای وظایف و مسئولیت‌های خطیری هستند. در این پژوهش، با استفاده از قابلیت‌های روش داده‌بنیاد (Grounded Theory)، پس از تعریف دولت اسلامی و اشاره به نقش آن در فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی، به تبیین شاخص‌های دولت اسلامی و سپس تشریح وظایف دولت و کارگزاران آن، برای گذار از مرحله‌ی فعلی به دولت اسلامی مطلوب پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها: آیت‌ا...خامنه‌ای، فرآیند تحقق اهداف انقلاب اسلامی، تمدن نوین اسلامی، دولت اسلامی، کارگزاران نظام.

مقدمه

انقلاب اسلامی به عنوان انقلابی برآمده از ارزش‌های ناب اسلامی و با رهبری دینی و نقش‌آفرینی توده‌های مسلمان ملت ایران رخدادی کم‌نظیر و تحول‌ساز در تاریخ بشریت محسوب می‌شود. در شرایطی که انواع ایدئولوژی‌های برآمده از جهان‌بینی مادی و سکولار به صحنه‌ی تحولات بشری عرضه شده و هریک با برجا گذاشتن آسیب‌ها و خسارت‌هایی هنگفت بر ناکامی و یأس جوامع بشری می‌افزودند، انقلاب اسلامی با تکیه بر مبانی و اصول الهی و معنوی توانست در یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین نقاط عالم تحولی کلان را رقم بزند.

براندازی دیکتاتوری وابسته به قدرت‌های استعماری و نابودی شریان‌های وابستگی ایران به استعمارگران از اولین نتایج و دستاوردهای این انقلاب بود و علاوه بر این با الهام‌بخشی به ملت‌های مسلمان در اقصی نقاط دنیا توانست گام مهمی در هویت‌یابی و احساس عزت مسلمین و جهت‌دهی به جریان بیداری اسلامی در جهان اسلام بردارد.

اما انقلاب اسلامی انقلابی صرفاً سیاسی و در چارچوب مرزهای کشور ایران نبوده و هدف و مأموریتی اساسی‌تر دارد. این معنا در کلام حضرت امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای مورد تصریح واقع شده است.

امام خمینی (ره) در این رابطه می‌فرمایند:

«انقلابات در دنیا زیاد واقع شده است و یک حکومت رفته است، حکومت دیگر آمده است، یک رژیم رفته، رژیم دیگر آمده است، ولی انقلاباتی که آمده است باید دید انگیزه انقلاب چه بوده است و برای چه چیز انقلاب واقع شده و ثمره این انقلاب چی هست و چه بوده... این انقلاب [اسلامی ایران] برای اسلام بوده است نه برای کشور، نه برای ملت، نه برای به دست آوردن یک حکومت...» [۱]

رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز هر چند تحقق تمدن اسلامی به صورت کامل را در دوران ظهور حضرت بقیة‌الله ارواحنا فداه می‌دانند، اما خط کلی نظام اسلامی را رسیدن به تمدن اسلامی معرفی می‌کنند:

«خط کلی نظام اسلامی، رسیدن به تمدن اسلامی است.» [۲]

و در جای دیگر تمدن‌سازی نوین اسلامی را به عنوان هدف انقلاب اسلامی معرفی می‌کنند:

«هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است.» [۳]

بر این اساس پرداختن به مسیر پیش‌روی انقلاب اسلامی در جهت نیل به تمدن نوین اسلامی از ضرورتی انکارناپذیر برخوردار است. چراکه آینده‌ی انقلاب اسلامی در گرو طرح و تبیین دقیق و عالمانه‌ی این موضوع و تلاش برای زمینه‌سازی و تحقق آن است.

اما سوال مهم این است که تمدن نوین اسلامی براساس اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی چگونه تحقق می‌یابد؟ در پاسخ به این سوال باید گفت در نظام اندیشه‌ای آیت الله خامنه‌ای تحقق تمدن نوین اسلامی امری یکباره نبوده و مستلزم طی شدن فرآیندی تدریجی می‌باشد. این فرآیند دارای پنج مرحله می‌باشد. هر یک از حلقه‌های این زنجیره از اهمیت و جایگاه خاص خود برخوردار است و تحقق هر مرحله در گرو تحقق مرحله‌ی قبل است. «انقلاب اسلامی»، «نظام اسلامی»، «دولت اسلامی»، «کشور یا جامعه‌ی اسلامی» و «تمدن نوین اسلامی» پنج حلقه‌ی این فرآیند هستند.

«انقلاب [اسلامی] که تحقق پیدا کرد، بلافاصله بعد از آن، تحقق نظام اسلامی است... بعد از آن که نظام اسلامی پیش آمد، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی می‌رسد... مرحله‌ی چهارم کشور اسلامی است. اگر دولت به معنای واقعی کلمه اسلامی شد، آن‌گاه کشور به معنای واقعی کلمه اسلامی خواهد شد... بعد از آن، دنیای اسلامی است. از کشور اسلامی میشود دنیای اسلامی درست کرد.» [۴]

هرچند طرح این فرآیند پنج مرحله‌ای برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی به شکل منسجم و جمع‌بندی شده در سال ۱۳۷۹ از سوی رهبری بیان شد اما تتبع در بیانات ایشان نشان می‌دهد این موضوع دارای سابقه بوده است:

«ما توانستیم حصار را بشکنیم و مانع را از سر راه حرکت به سمت دولت اسلامی و جامعه‌ی اسلامی و دنیای اسلامی برداریم.» [۵] و طی سالیان بعد نیز از سوی ایشان تبیین شده است:

«هدف این ملت چه بود؟ هدف این بود که این کشور با این نظام بتواند از همه‌ی خوبیها و پیشرفت‌ها و خیرات و برکاتی که خدای متعال به ملت‌های مؤمن وعده داده است، برخوردار شود... برای این که این کار تحقق پیدا کند، در درجه‌ی اول ما یک حرکت انقلابی لازم داشتیم؛ برای این که بنای ضایع و پوسیده و کج و بدبُنیان رژیم‌های استبدادی را از بین ببریم. این کار را ملت با کمال قدرت و با موفقیت کامل انجام داد. بعد از آن که این حرکت عظیم را ملت عزیز ما انجام داد، حرکت بعدی این بود که یک نظام اسلامی - یعنی ترتیب اداره‌ی کشور، همان‌طوری که اسلام گفته است - در این کشور به وجود بیاورید. این کار را هم ملت ما با موفقیت انجام داد. قانون اساسی تنظیم شد؛ آرایش و چینش سیاسی به وجود آمد؛ مردم‌سالاری دینی بر این مملکت حاکم شد و مردم مسؤولان کشور را - از رهبری گرفته تا ریاست جمهوری تا دیگر مسؤولان - مستقیم یا غیر مستقیم انتخاب میکنند... مرحله‌ی بعد از نظام اسلامی، دولت اسلامی است... دولت اسلامی است که کشور اسلامی به وجود می‌آورد. وقتی کشور اسلامی پدید آمد، تمدن اسلامی به وجود خواهد آمد؛ آن وقت فرهنگ اسلامی فضای عمومی بشریت را فرا خواهد گرفت.» [۶]

از سوی دیگر با دقت در بیانات آیت الله خامنه‌ای می‌توان به این نکته‌ی مهم پی برد که ملت ایران با پشت سر گذاشتن دو مرحله‌ی وقوع انقلاب اسلامی و شکل‌گیری نظام اسلامی «هم‌اکنون» در مرحله‌ی مهم ایجاد دولت اسلامی قرار دارد و این اساس کار است:

«ما امروز در مرحله‌ی دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم؛ باید دولت اسلامی را ایجاد کنیم... این اساس کار ماست.»

[۷]

شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی در گرو شکل‌گیری جامعه‌ی اسلامی به عنوان جامعه‌ی الگو است و تحقق جامعه‌ی اسلامی نیز مستلزم ایجاد دولت اسلامی است:

«تشکیل دولت اسلامی، مرحله‌ی سوم است... بعد از این مرحله، مرحله‌ی تالؤ و تشعشع نظام اسلامی است؛ یعنی مرحله‌ی ایجاد کشور اسلامی. اگر این مرحله به وجود آمد، آن وقت برای مسلمانهای عالم، الگو و اسوه می‌شویم: «لتكونوا شهداء على الناس». اگر توانستیم این مرحله را به سلامت طی کنیم آن وقت مرحله‌ی بعدی، ایجاد دنیای اسلام است.» [۸]

در نتیجه به منظور نیل به تمدن نوین اسلامی، ضروری است مرحله «شکل‌گیری دولت اسلامی» به نحو مطلوبی مورد توجه قرار گیرد و ضرورت‌ها و لوازم مربوط به آن به خوبی مورد پردازش قرار داده شود.

از سوی دیگر، نکته‌ی مهم دیگری که بر اهمیت و ضرورت این مسئله می‌افزاید، این است که شکل‌گیری دولت اسلامی مبتنی بر شاخص‌های برآمده از مبانی و اعتقادات اسلامی، علاوه بر نقش‌آفرینی در زنجیره‌ی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی، به افزایش کارآمدی نظام اسلامی نیز منجر می‌شود:

«ما امروز در مرحله‌ی دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم؛ باید دولت اسلامی را ایجاد کنیم... این اساس کار ماست. و به شما عرض کنم، در آن صورت کارآمدی جمهوری اسلامی هم مضاعف خواهد شد... کارایی و توفیقات ما هم بیشتر خواهد شد.» [۹]

از این رو این پژوهش درصدد بررسی و تبیین شاخص‌ها و وظایف دولت اسلامی (دولت مقدمه‌ساز تمدن نوین اسلامی) از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی بر آمده است.

چارچوب نظری

بازشناسی مفهوم تمدن

«تمدن» مفهومی پرتکرار در ادبیات، تاریخ و علوم اجتماعی است. متفکران و اندیشمندان گوناگون هریک به فراخور مبانی و طرز فکر خود تعاریف متفاوتی از این کلمه ارائه داده‌اند.

از لحاظ لغوی در زبان فارسی تمدن به معنای شهرنشینی و در مقابل بربریت معنا شده است:

«تمدن در فارسی به معنای شهرنشینی، اخلاق شهری پیدا کردن و انتقال از حالت خشونت، توحش و جهل به ظرافت، انس و معرفت و در مقابل بادیه نشینی و بربریت به کار رفته است. واژه‌های المدنیة، الحضرة، الحضارة و Civilization به ترتیب در عربی و لاتین برای رساندن مفهوم تمدن به کار می‌روند.» [۱۰]

همچنین در ادبیات فارسی تمدن به معنای «همکاری افراد در امور گوناگون» و نیز «خو گرفتن با اخلاق شهری» آمده است.» [۱۱]

مفهوم تمدن نزد یونانیان باستان ناظر به مجموعه‌ی نهادها و روابط اجتماعی سازنده‌ی شکل برتر زندگی بوده است:

«تمدن از واژه لاتینی Civitas، معادل کلمه poleis یونانی قدیم، می‌باشد. یونانیان باستان با استفاده از کلمه تمدن، (civilization) نشان می‌دادند که شهر را مجموعه‌ای از نهادها و روابط اجتماعی می‌دانند که سازنده شکل برتری از زندگی است.» [۱۲]

از جنبه‌ی اصطلاحی هم تمدن به معانی مختلفی به کار می‌رود. در برخی تعاریف تمدن معادل فرهنگ قلمداد شده و در برخی دیگر تمدن اعم از فرهنگ دانسته شده است:

«گرچه مفهوم تمدن به‌طور عام از دیرباز وجود داشته و ابن خلدون با کلید واژه‌های «العمران» و «الحضارة» بدان پرداخته است؛ ولی واژه و مفهوم اصطلاحی تمدن به معنای امروزی از قرن ۱۸ میلادی براساس دیدگاه انسان‌محور در مغرب زمین شکل گرفته و دانشمندان علوم اجتماعی تعریف‌هایی متفاوت از آن ارائه کرده اند؛ گروه زیادی آن را مترادف با فرهنگ یا شکلی پیشرفته تر از آن دانسته و برخی دیگر حوزه معنایی آن دو را از یکدیگر جدا کرده اند. با وجود گوناگونی تعریف‌ها و دشواری ارائه تعریفی واحد از مفهوم تمدن، وجود سازمان و نظم اجتماعی و پیشرفت مادی و معنوی انسان، نقطه مشترک بسیاری از دیدگاه‌های دانشمندان علوم اجتماعی اند.» [۱۳]

«ویل دورانت» تمدن را حاصل تکامل شهرنشینی و عبارت از نظم اجتماعی‌ای می‌داند که در اثر آن خلاقیت فرهنگی امکان‌پذیر می‌شود. [۱۴]

«هرسکویتس» نیز در تعریف تمدن آن را حاصل توسعه و تکامل مجموعه‌ی دانشها و فعالیتها و اختراعات انسان دانسته و هر تمدن را دارای ویژگی‌هایی وابسته به عوامل جغرافیایی، تاریخی و تکنیکی خاص می‌داند. [۱۵]

«آرنولد توین‌بی» تمدن را حاصل نبوغ اقلیت نوآور و طبقه‌ی ممتاز دارای نبوغ ابتکار می‌داند. [۱۶]

متفکران اسلامی نیز تعاریف خاص خود را از مفهوم تمدن ارائه داده‌اند.

از نظر «ابن خلدون» تمدن در انتقال از بدایت به شهرنشینی شکل می‌گیرد:

«تمدن حالت اجتماعی انسان است و فرآیند آن در انتقال از بداوت تحقق می‌یابد؛ اهل بادیه تنها به لوازم ضروری زندگی توجه می‌کنند؛ ولی شهرنشینان این مرحله را سپری کرده، به بهره‌های غیر ضروری و تجمل در شئون زندگی می‌پردازند، از این رو تمدن نهایت بادیه نشینی است و در پی آن پدید می‌آید.» [۱۷]

«محمدتقی جعفری» تمدن را عبارت از نظم و هماهنگی‌ای در روابط انسان‌ها می‌داند که زمینه‌ساز رشد و کمال انسان‌ها است:

«تمدن عبارت است از برقراری آن نظم و هماهنگی در روابط انسان‌های یک جامعه که تصادم‌ها و تزاخم‌های ویرانگر را منتفی ساخته و مسابقه در مسیر رشد و کمال را قائم‌مقام آنها بنماید، به طوری که زندگی اجتماعی افراد و گروه‌های آن جامعه موجب بروز و به فعلیت رسیدن استعداد‌های سازنده آن باشد.» [۱۸]

«رضا داوری اردکانی» نیز تمدن را سیر و بسط یک نحوه تفکر و ظهور آثار آن در مناسبات انسانی می‌داند:

«تمدن سیر و بسط یک نحوه تفکر و ظهور آثار تفکر در مناسبات افراد و اقوام و در رفتار و کردار و علوم و فنون مردم است و این ظهورات آنچنان به هم پیوسته‌اند که جزئی از جزء دیگر را جدا نتوان کرد و کل این اجزاء، هم اصل و ریشه‌ای دارد و یا اصل و ریشه‌ای داشته است.» [۱۹]

در جمع‌بندی تعریف تمدن می‌توان آن را نتیجه‌ی استمرار فرهنگ و نهادینه شدن نظم اجتماعی و مدنیت دانست. در واقع تمدن حاصل عینیت یافتن مبانی و ارزش‌ها در قالب‌های گوناگون زندگی بشری است.

بازشناسی مفهوم تمدن اسلامی

تمدن اسلامی نیز مانند مفهوم تمدن از سوی متفکران مختلف به شکل‌های گوناگون تعریف شده است.

«سیدحسین نصر» در تعریف تمدن اسلامی به متوجه‌سازی انسان به خداوند و فطرت در همه‌ی جنبه‌های این تمدن توجه ویژه‌ای نشان می‌دهد:

«یک تمدن حقیقی از دیدگاه اسلامی آن است که همه‌ی جنبه‌های آن انسان را متوجه خداوند و فطرت خویش سازد، به طوری که او بتواند نقش جانشینی خداوند را که به سبب آن در زمین استقرار یافته است، برآورد... از دیدگاه اسلامی ارزش هر تمدنی باید براساس تحقق هدف نهایی انسان در زمین مبتنی باشد نه بر چیز دیگری.» [۲۰]

«سیدجعفر شهیدی» تمدن اسلامی را مجموع آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان می‌داند:

«تمدن اسلامی مجموع آداب و رسوم مشترک میان ملت‌های مسلمان است و نباید پنداشت که چون این تمدن نام اسلامی به خود گرفته، مظاهر آن همگی گرفته از قرآن و یا سنت است و دگرگونی پذیر نیست. نه چنین است، حکم شرعی برگرفته از

قرآن و حدیث است، ولی آداب و رسوم پدیده اجتماعی است. بدین رو هر چند هم با گذشت زمان مظاهر تمدن تغییر یابد باز هم باید آن را تمدن اسلامی نامید. تمدن عصر چپاری تمدن اسلامی بود، تمدن عصر ماهواره و اینترنت هم تمدن اسلامی است.» [۲۱]

و «صادق آئینه‌وند» تمدن اسلامی را مجموعه‌ای از آثار و تولیدات پدید آمده پس از ظهور اسلام در جزیره العرب و با پیوستن مردمان دیگر سرزمین‌ها می‌داند:

«تمدن اسلامی مجموعه‌ای است از آثار و تولیدات که پس از ظهور دین مبین در جزیره العرب و پیوستن مردمان دیگر سرزمین‌ها، پدید آمد. نقطه شروع آن شام و پایگاه بالیدنش بغداد بود. البته شهرها و مراکز بزرگی به عنوان بازوان این تمدن در نقاط دوردست وجود داشتند که باید از بعضی شهرهای خراسان بزرگ، برخی مراکز ری و برخی از مکان‌ها در شام و عراق یاد کرد. این تمدن، ترکیبی بود از عناصر تأسیسی، تملیکی و تقلیدی، اگر به صورت تخمینی از این ترکیب یاد کنیم عنصر تأسیسی آن ۲۰٪، عنصر تملیکی آن ۷۰٪ و عنصر تقلیدی آن ۳۰٪ بود.» [۲۲]

می‌توان در جمع‌بندی این تعاریف تمدن اسلامی را تمدنی دانست که براساس مبانی و جهت‌گیری‌های اسلامی پدید می‌آید و مجموعه‌ی تولیدات و ساخته‌های برآمده از آن در ابعاد مادی و معنوی موجب کمال انسان در مسیر اهداف الهی می‌شود.

بازشناسی مفهوم دولت

«دولت» یکی از مهم‌ترین و پرتکرارترین مفاهیم در علوم اجتماعی است. این مفهوم به خصوص در عصر مدرن و با تحولات تاریخی روی داده در متن جوامع دستخوش تغییرات زیادی بود و در بین متفکران و اندیشمندان گوناگون نیز به شکل‌های مختلفی تعریف شده است.

«استقرار» و «ثبات» از جمله مفاهیم مهم در تعریف لفظی دولت هستند:

«واژه‌ی دولت state از ریشه‌ی لاتینی stare به معنی ایستادن و به صورت دقیق‌تر از واژه‌ی status به معنی وضع مستقر و پابرجا گرفته شده است... این لفظ معمولاً به چیزی اطلاق می‌شود که مسقر، پابرجا، و در وضع خاصی ثابت و پایدار باشد... این مفهوم به صورت بسیار ظریفی از سطح کاربرد در مورد افراد به سطح کاربرد در مورد نهادها و قدرت سیاسی انتقال یافته است.» [۲۳]

دولت در تعریفی دیگر به جمعیتی از افراد که «سرزمینی معین» را در تصرف خود دارند اطلاق شده است:

«جمعیتی از افراد بشر که سرزمین معینی را در تصرف حاکمانه‌ی خویش دارند و در آن حکومت برای خود تشکیل داده‌اند و مطیع و تابع هیچ قدرت خارجی نیستند.» [۲۴] «دایسون» نیز دولت را چارچوبی از ارزش‌ها و قدرت عمومی برای تحقق آن می‌داند:

«دولت چارچوبی از ارزشهاست که در درون آن زندگی عمومی جریان می‌یابد و خود قدرت عمومی را برای تحقق آن ارزشها به کار می‌برد.» [۲۵]

بر اساس تعاریف گوناگونی که از مفهوم دولت ارائه شده می‌توان عناصری چون: سرزمین، جمعیت و قدرت فرمانروایی را از جمله عناصر اصلی تشکیل دولت دانست.

بازشناسی مفهوم دولت اسلامی

فارغ از تعاریف گوناگونی که از مفهوم دولت به شکل عام آن شده است بسیاری از متفکران در جهان اسلام به بررسی موضوع دولت اسلامی پرداخته‌اند. مسئله‌ی بسیار مهم در اینجا ارتباط متقابل دین و سیاست از منظر اندیشمندان و مکاتب مختلف فکری و سیاسی است. خلافت اسلامی، حکومت اسلامی، حکومت دینی، دولت دینی و دولت اسلامی از جمله مفاهیمی هستند که با تعاریف و حدود متفاوت از سوی اندیشمندان مسلمان مورد توجه واقع شده‌اند.

«داود فیرحی» با اشاره به وجود برداشت‌های متفاوت از مفهوم دولت اسلامی چهار برداشت اصلی از آن ارائه می‌دهد:

«دولت اسلامی دولتی دینی است و معیار دینی بودن یک دولت نیز استناد به دین و پذیرش مرجعیت دین در زندگی سیاسی است. دولت دینی به خودی خود گویای آن نیست که اسلام، مسلمانان و یا عالمان اسلام چه نقشی در دولت دارند. همین ابهام موجب شده است که تفاسیر و تحلیل‌های متفاوتی از دولت اسلامی ارائه شود که هر یک از آنها، در واقع، نظریه‌ای درباره‌ی نظام سیاسی در اسلام هستند. در اینجا به برخی از این برداشت‌ها اشاره می‌کنیم:

۱ - دولت اسلامی، یعنی دولت در جوامع اسلامی: این تعریف، بدون آن که هر گونه پرسشی درباره‌ی نسبت دین و دولت در اندیشه اسلامی طرح کند، دولت اسلامی را دولتی معرفی می‌کند که در جغرافیای زندگی مسلمانان تشکیل شده است...

۲ - دولت اسلامی، دولتی است که حافظ و مجری شریعت و آموزه‌های اسلامی در جامعه است. این تعریف... با توجه به شرط اجرا یا عدم اجرای شریعت توسط دولت‌ها، آنها را به دولت‌های اسلامی و غیر اسلامی یا مشروع و نامشروع تقسیم و داوری می‌کند...

۳ - دولت اسلامی، دولتی است که فرمانروایان آن، شرایط و اختیارات خاصی دارند که در نصوص دینی ارائه شده است. شرط قرشی بودن خلیفه در نظریه‌های قدیم اهل سنت، و نیز شرط‌های اجتهاد و عدالت حاکم در برخی اندیشه‌های جدید شیعه، از نمونه‌های بارز این تفسیر است...

۴ - دولت اسلامی، دولتی است که نه تنها ارزش‌های حاکم بر زندگی سیاسی و نیز شرایط رهبران و فرمانروایان آن از جانب دین تعیین و تعریف می‌شود، بلکه حتی شیوه‌ی استقرار حاکم در رأس هرم دولت و به طور کلی، ساختار نظام سیاسی و روش‌های مدیریت امور عمومی جامعه نیز به وسیله‌ی دین بیان می‌گردد.» [۲۶]

بنابراین چنانکه پیداست دولت اسلامی از تعریف یکسانی بین اندیشمندان مسلمان برخوردار نیست و بسته به جهت‌گیری‌های گوناگون تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. در برخی از تعاریف با نگاه حداقلی صرف تشکیل دولت در جغرافیای سرزمین‌های اسلامی دلیل اطلاق لفظ دولت اسلامی می‌گردد و در تعاریف دیگری دولت در صورتی اسلامی خواهد بود که ارزش‌های حاکم بر آن، شرایط حاکمان و شیوه‌ی دستیابی آنان به قدرت برگرفته از ارزش‌های اسلامی باشد. همچنین برخی دیگر از متفکران مسلمان بدون استفاده از لفظ دولت اسلامی به تعریف حکومت اسلامی پرداخته‌اند که به لحاظ مضمون و محتوا قرابت معنایی با مفهوم دولت اسلامی دارد.

مفهوم‌شناسی تمدن اسلامی و تمدن نوین اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای

آیت الله خامنه‌ای مستقیماً به تعریف تمدن اسلامی پرداخته‌اند:

«تمدن اسلامی یعنی آن فضایی که انسان در آن فضا از لحاظ معنوی و از لحاظ مادی می‌تواند رشد کند و به غایات مطلوبی که خدای متعال او را برای آن غایات خلق کرده است برسد؛ زندگی خوبی داشته باشد، زندگی عزتمندی داشته باشد، انسان عزیز، انسان دارای قدرت، دارای اراده، دارای ابتکار، دارای سازندگی جهان طبیعت؛ تمدن اسلامی یعنی این.» [۲۷]

در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای شاهد به هم پیوستگی علم و اخلاق، مادیات و معنویت و قدرت و عدالت در تمدن اسلامی هستیم:

«حرکت عظیم نظام اسلامی و حرکت به سمت آن آینده‌ی آرمانی - که ایجاد تمدن اسلامی است؛ یعنی تمدنی که در آن، علم همراه با اخلاق است؛ پرداختن به مادیات، همراه با معنویت و دین است؛ و قدرت سیاسی، همراه با عدالت است - یک حرکت تدریجی است.» [۲۸]

از سوی دیگر مفهوم «تمدن نوین اسلامی» نیز در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی دیده می‌شود. به نظر می‌رسد این تعبیر از سوی ایشان برای تمایز قائل شدن بین تمدن اسلامی‌ای که باید در فرآیند پنج مرحله‌ای ناشی از انقلاب اسلامی ایران ایجاد گردد با تمدن اسلامی شکل گرفته توسط مسلمین در قرون گذشته استفاده می‌شود. در تعریف تمدن نوین اسلامی آیت الله خامنه‌ای توجه خاصی به نیازها و ظرفیتهای امروز بشر و ضربات وارد آمده بر بشر جدید دارند:

«آینده‌ی دور، ایجاد تمدن اسلامی است؛ تمدن نوین، متناسب با نیازها و ظرفیتهای امروز بشریتی که از حوادث گوناگون قرنهای اخیر زخم خورده است، مجروح است، غمگین است و نسلهای جوان آن دچار یأس و نومیدی و افسردگی‌اند. اسلام میتواند این نسلها را به آفاق جدیدی برساند، دلهای آنها را شاد کند و آنها را آنچنانکه متناسب و شایسته‌ی کرامت انسان است، کرامت ببخشد؛ تمدن نوین اسلامی یعنی این.» [۲۹]

همچنین این تمدن دارای دو بخش اصلی ابزاری و اساسی است:

«این تمدن نوین دو بخش دارد: یک بخش، بخش ابزاری است؛ یک بخش دیگر، بخش متنی و اصلی و اساسی است... بخش ابزاری عبارت است از همین ارزشهایی که ما امروز به عنوان پیشرفت کشور مطرح میکنیم: علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ؛ اینها همه بخش ابزاری تمدن است؛ وسیله است... اما بخش حقیقی، آن چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل میدهد؛ که همان سبک زندگی است که عرض کردیم. این، بخش حقیقی و اصلی تمدن است.» [۳۰]

مفهوم‌شناسی دولت اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای

دولت اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای از معنا و مفهوم خاصی برخوردار است. تعریف صحیح مفهوم دولت اسلامی در اندیشه‌ی رهبر معظم انقلاب اسلامی با فهم آن در مجموعه‌ی نظریه‌ی پنج مرحله‌ای تحقق تمدن نوین اسلامی و در نسبت با مفهوم نظام اسلامی و جامعه‌ی اسلامی به دست می‌آید.

در منظومه‌ی فکری آیت الله خامنه‌ای نظام اسلامی شامل ارکان حکومت و منابع تقنین و معیار و ملاک اجرا و در واقع شامل هندسه‌ی عمومی جامعه است:

«نظام اسلامی پس از انقلاب اسلامی تشکیل شد... نظام اسلامی یعنی چه؟ یعنی منبع تقنین و معیار و ملاک اجرا و ارکان تصمیم‌گیری در کشور معلوم شد چیست: ارکان حکومت - قوه‌ی مجریه، قوه‌ی مقننه، رهبری، قوه‌ی قضاییه و دیگر ارکان - چیده شد و قانون اساسی آمد همه‌ی اینها را تثبیت کرد؛ لذا پایه‌گذاری‌های اصولی انجام گرفت.» [۳۱]

اما دولت اسلامی در واقع حکم محتوا برای قالب نظام اسلامی را داراست:

«این نظام اسلامی فقط شکل نیست؛ محتوایی دارد؛ یعنی کارهایی باید در واقعیت زندگی مردم انجام بگیرد. تحقق این واقعیت‌ها در زندگی مردم، مردان و عناصر مؤمن و معتقد به خودش را - که دارای صفات و خصوصیات لازم هم باشند - می‌طلبد؛ این می‌شود دولت اسلامی. دولت اسلامی شامل همه‌ی کارگزاران نظام اسلامی است؛ نه فقط قوه‌ی مجریه؛ یعنی حکومتگران و خدمتگزاران عمومی.» [۳۲]

در جای دیگری آیت الله خامنه‌ای ایجاد دولت اسلامی را در نسبت با ایجاد جامعه‌ی اسلامی تعریف می‌کنند:

«دولت اسلامی، یعنی سازوکارها و نهادسازی‌های لازم برای ایجاد آن جامعه‌ی اسلامی.» [۳۳]

«ما در مرحله‌ی سومیم؛ ما هنوز به کشور اسلامی نرسیده‌ایم. هیچ کس نمیتواند ادعا کند که کشور ما اسلامی است. ما یک نظام اسلامی را طراحی و پایه‌ریزی... اما نمیتوانیم ادعا کنیم که ما یک دولت اسلامی هستیم؛ ما کم داریم. ما باید خودمان را بسازیم و پیش ببریم. ما باید خودمان را تربیت کنیم.» [۳۴]

چنانکه می‌بینیم در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای دولت اسلامی مرحله‌ای بالاتر از شکل‌گیری نهادها و ارکان رسمی حکومت بوده و در واقع به انطباق محتوای نظام و جهت‌گیری و رفتار کارگزاران آن با ملاک‌ها و معیارهای اسلامی برمی‌گردد.

هرچند دولت اسلامی به معنای واقعی کلمه در زمان انسان کامل و معصوم (علیه السلام) تحقق می‌یابد اما این موضوع تلاش برای ایجاد آن در دوره‌ی فعلی را منتفی نمی‌سازد:

«البته دولت اسلامی کامل به معنای واقعی کلمه، در زمان انسان کامل تشکیل خواهد شد؛ ان شاء الله. خوشا به حال کسانی که آن روز را درک میکنند. همه‌ی ما انسانهای ناقصی هستیم. ما به قدر توان و تلاش خود می‌خواهیم مجموعه‌ی کارگزاران حکومت را - که خودمان هم جزو آنها هستیم - به نقطه‌ی برسائیم که با نصاب جمهوری اسلامی تطبیق کند. ما می‌خواهیم خود را به حد نصاب نزدیک کنیم.» [۳۵]

پیشینه پژوهش

مسئله‌ی اصلی این پژوهش بررسی شاخص‌های دولت اسلامی مطلوب و وظایف دولت اسلامی موجود در اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای است. این موضوع پیش از این از سوی پژوهشگران و محققان مورد توجه قرار نگرفته و لذا از این جنبه موضوع پژوهش نو و جدید است.

در پژوهشی که «فرزاد جهان‌بین» و «مسعود معینی‌پور» با عنوان «فرآیند تحقق تمدن اسلامی از منظر حضرت آیت الله خامنه‌ای» انجام داده‌اند ضمن بررسی مفهوم تمدن اسلامی در اندیشه‌ی رهبر معظم انقلاب اسلامی و مراحل پیش‌روی انقلاب اسلامی جهت نیل به آن، به تبیین لوازم دست‌یابی به این تمدن از منظر ایشان پرداخته‌اند.

این پژوهش در تعریف تمدن اسلامی چهار رکن را به عنوان ارکان اصلی تمدن اسلامی در گفتمان رهبری معرفی می‌کند که شامل: «دین جامع»، «عقلانیت»، «علم» و «اخلاق» است. [۳۶]

در ادامه این پژوهش به فرآیند تحقق تمدن اسلامی پرداخته و به تبیین پنج مرحله‌ی انقلاب اسلامی تا تمدن اسلامی پرداخته و در بررسی مرحله‌ی سوم موضوع دولت اسلامی را در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای مورد بررسی قرار می‌دهد. این پژوهش در بحث دولت اسلامی به دو موضوع: اسلامی‌سازی نظام‌ها و روش‌ها و همچنین تربیت و شکل‌گیری دولتمرد در تراز و تطبیق مسئولین با ضوابط و شرایط دولتمرد اسلامی اشاره می‌کند اما به تبیین و تحلیل تفصیلی این دو موضوع نمی‌پردازد. [۳۷]

همچنین این پژوهش تحقق دولت اسلامی و انتقال به مرحله‌ی جامعه‌ی اسلامی را نیازمند تحقق گام‌هایی چون: «تولید فکر و نظریه»، «تولید علم»، «کاربست الگو در عرصه‌ی زندگی» دانسته و به موضوع «گفتمان‌سازی و تفوق گفتمانی» تأکید می‌کند. [۳۸]

سؤال‌های پژوهش

بنابر آنچه که ذکر شد پرداختن به مسئله‌ی دولت اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای و تبیین چیستی آن و چگونگی تحقق آن از اهمیتی مضاعف در جهت زمینه‌سازی شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی برخوردار است. به بیان دیگر، طبق منظومه‌ی فکری رهبر انقلاب، بدون ایجاد دولت اسلامی (براساس شاخص‌های اسلامی) نمی‌توان به جامعه‌ی اسلامی دست یافت و تا زمانی که جامعه‌ی اسلامی تحقق نیابد رسیدن به تمدن نوین اسلامی امکان‌پذیر نیست.

این پژوهش در پی پاسخ به دو سوال مهم است. اول آنکه «شاخص‌های دولت اسلامی مطلوب و زمینه‌ساز جامعه‌ی اسلامی در نظام اندیشه‌ای آیت الله خامنه‌ای کدامند؟» و دوم آنکه «دولت اسلامی در مسیر شکل‌گیری جامعه‌ی اسلامی و زمینه‌سازی تمدن نوین اسلامی چه وظایفی بر عهده دارد؟»

برای دست‌یابی به پاسخ این سوالات، ابتدا به تعریف مفهوم تمدن، تمدن اسلامی و دولت به صورت عام و سپس به تبیین مفاهیم تمدن اسلامی، تمدن نوین اسلامی و دولت اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای پرداخته شده است (همانگونه که در بالا و در قالب چارچوب نظری مشاهده شد). در ادامه با توجه به نقش دولت اسلامی در گذار از وضعیت نظام اسلامی به جامعه‌ی اسلامی و زمینه‌سازی تمدن نوین اسلامی، با بررسی و تجزیه و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری با استفاده از قابلیت‌های روش داده‌بنیاد^۱ به ارائه‌ی پاسخ این دو سوال پرداخته شده است.

در نتیجه احصاء و تبیین «شاخص‌های دولت اسلامی» و «وظایف دولت و کارگزاران آن» برای گذار از مرحله‌ی فعلی (دولت موجود) به دولت اسلامی (دولت مطلوب) از منظر رهبر معظم انقلاب، در دستور کار این پژوهش قرار گرفته است.

روش پژوهش

این پژوهش به روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد انجام شده است. نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، روشی پژوهشی است که توسط گلیسر^۲ و استراس^۳ تدوین شده است و پس از آن توسط استراس و کوربین^۴ توسعه یافته است. این روش از استدلال استقرایی برای ورود به سطح خرد واقعیت، از استدلال استنباطی^۵ برای درک موضوع امیک^۱ کنشگران و از استدلال قیاسی برای ساخت الگوی

^۱ Grounded Theory

^۲ Glaser

^۳ Strauss

^۴ Corbin

^۵ Abductive

نظری عام استفاده می‌کند. [۳۹] این روش به صورت نظام‌مند به مطالعه یک مفهوم یا پدیده خاص می‌پردازد و در یک فرآیند رفت و برگشتی متقابل بین گردآوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها، به کشف و استخراج نظریه منجر می‌شود. [۴۰]

اجرای روش داده بنیاد از طریق کدگذاری^۲ دنبال می‌شود. کدگذاری شامل استخراج، دسته‌بندی و اولویت‌بندی مفاهیم موردبررسی در پژوهش و تعیین ارتباط میان آن‌ها می‌باشد که در مراحل گوناگون نظریه‌پردازی داده‌بنیاد دنبال می‌شود. در این روش از ۳ مرحله کدگذاری نام برده می‌شود. تفکیک این سه مرحله، امری تصنعی است و بسیار متداول است که در بین مراحل مختلف کدگذاری تداخل ایجاد گردد. این مراحل به صورت یک فرآیند چرخه‌ای و تکرارشونده در نظر گرفته شده است. [۴۱]

چگونگی طی نمودن فرآیند سه مرحله‌ای کدگذاری، به شرح ذیل است [۴۲-۴۴]:

۱.۱. کدگذاری باز^۳

این نوع از کدگذاری، به مفهوم‌پردازی یا استخراج مفهوم^۴ (برچسب‌گذاری موارد مرتبط با موضوع پژوهش)، مقوله‌بندی یا شناسایی مقوله^۵ (طبقه‌بندی مفهوم‌ها از طریق مقایسه آن‌ها با یکدیگر و کشف مشابهت‌ها و تفاوت‌ها) و شناسایی محتواها و ابعاد^۶ مقوله‌ها می‌پردازد (محتواها ویژگی‌هایی هستند که مقوله را تشریح می‌کنند و ابعاد به تنوع و میزان وجود یک ویژگی اشاره دارد). در این مرحله، نظریه‌پرداز داده‌بنیاد، چارچوب تحلیل پدیده‌ی در حال مطالعه را، به وسیله تجزیه و بخش‌بندی اطلاعات شکل می‌دهد. این اطلاعات بر پایه داده‌های جمع‌آوری‌شده (نظیر مصاحبه‌ها، مشاهدات و وقایع یا یادداشت‌ها) انتخاب می‌گردد.

به استخراج مفهوم، کدگذاری سطح اول^۷ و به استخراج مقوله‌ها، کدگذاری متمرکز^۸ نیز گفته می‌شود.

۱.۲. کدگذاری محوری^۹

استدلال استقامتی مختص رویکردهای تفسیری-برساختی (Constructivist) است و کار محقق را ورود به دنیای ذهنی کنشگران و تفسیر تفسیرهای آن‌ها (تاویل مضاعف) می‌داند.

^۱ رویکرد ایتیک (Etic) در انسان‌شناسی به مطالعه رفتار انسان‌ها به صورت غیر مشارکتی می‌پردازد. در حالی که در رویکرد امیک (Emic)، محقق از طریق اتخاذ روش‌های مشارکتی سعی در غرق شدن در موضوع پژوهش دارد تا بتواند بر مبنای آن معانی رفتار و اعمال کنشگران (مورد مطالعه) را درک نماید.

^۲ Coding

^۳ Open Coding

^۴ Concept

^۵ Category

^۶ Properties & Dimensions

^۷ Level One Coding

^۸ Focused Coding

^۹ Axial Coding

این نوع از کدگذاری، به برقراری رابطه بین مقوله‌ها در قالب یک شبکه می‌پردازد. کدگذاری محوری فرآیند تعیین ارتباط مقوله‌ها و ایجاد پیوند میان آن‌ها است. تعیین ارتباط میان مقوله‌ها به کمک محتواها و ابعاد آن‌ها صورت می‌پذیرد. هدف این کدگذاری، بازگرداندن نظم و انسجام به مقوله‌های برخاسته از داده‌ها می‌باشد. این مرحله به این دلیل محوری نامیده شده است که کدگذاری حول محور یک یا چند مقوله اصلی انجام می‌شود. در نتیجه این مرحله مدلی (تحت عنوان مدل پارادایمی^۱) شکل می‌گیرد.

۳.۱. کدگذاری انتخابی^۲

در این مرحله از روابط بین مقوله‌های موجود در مدل پارادایمی کدگذاری محوری، یک نظریه برخاسته از داده‌ها به نگارش در می‌آید. در قالب این نظریه، مفهوم یا پدیده مورد مطالعه به صورت انتزاعی تشریح می‌شود. در این مرحله، محقق با به‌کارگیری مفاهیمی همچون نگارش خط داستان^۳ (توضیح جزء به جزء و مفصل مقوله‌های عمده) درصدد تبیین مدل ارتباطی مقوله‌ها بر می‌آید. در این مرحله، پژوهشگر به تشریح مدل پارادایمی و بررسی چگونگی اثرگذاری و اثرپذیری مقوله‌ها نسبت به یکدیگر می‌پردازد. این امر می‌تواند در قالب یک حکایت یا داستان، در قالب یک نمودار و یا در قالب مجموعه‌ای از قضایا دنبال شود.

یافته‌ها

برای نیل به اهداف این پژوهش، گام‌های سه‌گانه‌ی روش داده‌بنیاد طی گردیده است. در گام اول که همان کدگذاری باز است، ابتدا فیش‌برداری از بیانات رهبر انقلاب از سال ۱۳۶۸ تا سال ۱۳۹۴ انجام شد. در این بخش با جستجوی کلیدواژه دولت اسلامی، ۳۱ فیش از ۱۱ سخنرانی استخراج گردید. سپس مفهوم‌پردازی (برچسب زدن به پدیده‌ها) در دستور کار قرار گرفت. با بررسی ۳۱ فیش مذکور، تعداد ۳۵ مفهوم استخراج گردید (نتیجه فیش‌برداری و مفهوم‌پردازی در جدول شماره ۱ قابل مشاهده است). پس از آن، مقوله‌بندی مفاهیم (طبقه‌بندی مفاهیم از راه مقایسه آن‌ها با یکدیگر و کشف مشابهت‌ها) دنبال شد. در انتها نیز شناسایی محتواها و ابعاد مقوله‌ها (به‌عنوان پایه‌ای برای برقراری روابط بین مقوله‌ها) انجام گردید. در این بخش ۱۶ مقوله و ۲ محتوا (شامل ۷ شاخص و ۹ وظیفه دولت اسلامی) شناسایی شد (نتیجه مقوله‌بندی و شناسایی محتوا و ابعاد مقوله‌ها در جداول شماره ۲ و ۳ قابل مشاهده است).

جدول ۱. فیش‌برداری و مفهوم‌پردازی

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
------	---------------	--------	----------

^۱ مدل پارادایمی پیشنهاد شده توسط استراس و کوربین ۵ جزء دارد: پدیده، علل، استراتژی‌ها، شرایط مداخله‌ای و پیامدها.

^۲ Selective Coding

^۳ Story line

مفهوم‌ها	فیش‌ها	عنوان و تاریخ	ردیف
سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)	یک مروری بکنیم به شاخصهای دولتی که در این روزگار دولت مطلوب محسوب میشود. ... به‌حسب آنچه که در روزگار ما و با شرایط ما میتوان دولت اسلامی نامید، یک شاخصهایی وجود دارد که من به بعضی از آن شاخصها اشاره میکنم. ... اولین شاخص، شاخص اعتقادی و اخلاقی است - بخصوص در مسئولان رده‌های بالا - سلامت اعتقادی، سلامت اخلاقی، سلامت عملکردی که از اعتقاد درست و نگاه درست به حقایق جامعه ناشی میشود. این شاخص اول است. ما خوشبختانه برای اعتقاد درست و برای آنچه که باید آن را حق دانست، دچار ابهام و سردرگمی نیستیم؛ علاوه بر منابع اسلامی - که حالا ممکن است از منابع اسلامی، افراد گوناگونی تلقی‌های مختلفی داشته باشند - ما مجموعه‌ی رهنمودهای امام بزرگوار را داریم؛ امام، مورد اعتقاد و قبول و اذعان همه‌ی ما است. خب، مجموعه‌ی بیانات امام، مجموعه‌ی موضع‌گیری‌های امام، مجموعه‌ی رهنمودهای امام در اختیار ما است. این شد آن شاخص؛ ... یکی از چیزهایی که من بر روی آن تکیه میکنم در این زمینه‌ی اعتقاد و نگاه قلبی و گرایش قلبی، مسئله‌ی اعتماد به خدای متعال است، اعتماد به وعده‌های الهی است؛ این از جمله‌ی مطالبی است که بنده اصرار دارم ما روی این کوتاهی نکنیم. ... به هر حال این یکی از شاخصها است: اعتماد [به خدا] و انس با معنویات.	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۹۲/۰۶/۰۶	۱
روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)	شاخص دوم، مسئله‌ی خدمت به خلق است؛ روحیه‌ی خدمت، که این گفتمان اصلی دولت اسلامی همین خدمت است؛ اصلاً فلسفه‌ی وجود ما جز این نیست؛ ما آمده‌ایم خدمت کنیم به مردم و هیچ چیز نباید ما را از این وظیفه غافل کند. ... متن عبارت است از خدمت؛ نباید بگذاریم این حواشی بر روی این متن اثر بگذارد. ... در زمینه‌ی خدمت، کار را باید جهادی کرد؛ جهادی به معنای بی‌قانونی نیست... معتقدم در همان چهارچوب قانون، دو جور میشود کار کرد: یک کار مرسوم اداری، یک کار جهادی. کار جهادی یعنی از موانع عبور کردن، موانع کوچک را بزرگ ندیدن، آرمانها را فراموش نکردن، جهت را فراموش نکردن، شوق به کار؛ این کار جهادی است. کار را باید جهادی انجام داد تا ان‌شاءالله خدمت بخوبی انجام بگیرد.	//	۲
عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)	شاخص سوم، مسئله‌ی عدالت است. بنده بارها عرض کرده‌ام ... معتقد نیستم به پیشرفت بدون عدالت. ... پیشرفت بدون عدالت همان نتیجه‌ای را خواهد داد که شما از تملک پرجلوه‌ی غرب، امروز دارید مشاهده میکنید. ... این پیشرفت، قطعاً بایستی همراه با عدالت باشد. ... این هم شاخص بعدی است که این را دائماً باید در نظر داشت.	//	
سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد	شاخص بعدی که شاخص چهارم است، سلامت اقتصادی و مبارزه‌ی با فساد است. ببینید منصب حکومتی، جایگاه قدرت و منابع مالی است؛ وسوسه‌ها در اینجا انسان را راحت نمیگذارد. حالا شما به خودتان نگاه نکنید که متذنبید و سطح بالا هستید و مقاومت میکنید در مقابل این وسوسه‌ها؛ در درجات پائین ممکن است در مقابل این وسوسه‌ها نتوانند مقاومت بکنند. شما باید مراقب باشید، شما باید چشم بصیر بینی خودتان را بر سرتاسر این دستگاهی که زیر اشراف شما است و تحت مدیریت شما است، آنچنان بگسترانید که نگذارید در یک گوشه‌ای ناسلامتی اقتصادی به‌وجود بیاید	//	۳

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
		و این وسوسه‌ها کارگر بشود. حتی قبل از آنکه دستگاههای نظارتی وارد بشوند؛ ... و این احتیاج دارد به نگاه دائم؛ غفلت نباید کرد... واقعاً فساد مثل موربانه است؛ نگذارید که فساد و رشوه و پارتی‌بازی و اسراف و تجمل و خرجهای زیادی و مانند اینها، در دستگاهتان نفوذ بکند... گاهی اوقات یک خرجهای زیاد، بیخود، بیجا - حالا آنجایی که غیر حرام است، اما زائد است؛ شاید زائد هم به یک معنا حرام باشد، اما بالاخره با آن صراحت حرام نیست، اما خرج زائدی است - جلوییش باید گرفته بشود. و میتوان؛ از این طریق میتوان کارهای بزرگ و زیادی کرد.	
۴	//	شاخص بعدی، مسئله‌ی قانون‌گرایی است. خوب قانون‌گرایی خیلی مهم است. قانون ریل است؛ از این ریل اگر چنانچه خارج شدیم، حتماً آسیب و صدمه است. گاهی قانون ناقص است، گاهی قانون معیوب است؛ اما همان قانون معیوب هم اگر چنانچه عمل نشود - که منتهی به بلبشو و هر که هر که خواهد شد - ضرر آن عمل نشدن، بیشتر از ضرر عمل کردن به قانون است. این را باید نهادینه کرد؛ در مجموعه‌ی دستگاهها این باید نهادینه بشود. و جزو رعایت قانون، رعایت اسناد بالادستی است که امروز خوشبختانه در کشور وجود دارد؛ مثل سیاستهای کلی، سند چشم‌انداز، مصوبات شوراهای عالی از قبیل شورای عالی انقلاب فرهنگی، از قبیل شورای عالی مجازی... این قانون‌گرایی و قانون‌مداری اگر چنانچه جا افتاد، مسلماً خیلی از آسیبها از بین خواهد رفت.	قانون‌گرایی و نهادینه نمودن آن (با تاکید بر رعایت اسناد بالادستی)
۵	//	یک شاخص دیگر، مسئله‌ی حکمت و خردگرایی در کارها است؛ کار کارشناسی، مطالعه‌ی درست، ملاحظه‌ی جوانب و آثار و تبعات یک اقدام، و حتی گاهی ملاحظه‌ی تبعات یک اظهارنظر... بایستی سنجیده اظهارنظر کرد؛ این جور نباشد که ما حالا یک مدیری هستیم، یک مسئولی هستیم، درباره‌ی یک مسئله‌ای یک مطلبی به ذهنمان میرسد، کارشناسی نشده، بررسی نشده، جوانب دیده نشده، این را نباید پرتاب کرد در فضای افکار عمومی؛ ... از جمله‌ی شقوق همین حکمت، استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی است در مسائل کشور که خوشبختانه ما در زمینه‌ی کارشناسی، امروز ظرفیت خیلی خوبی در کشور داریم؛ انصافاً انسان نگاه میکند، در بخشهای مختلف، ظرفیت کارشناسی کشور بالا است	حکمت و خردگرایی در کارها و اظهارات (با تاکید بر استفاده از ظرفیت کارشناسی کشور)
۶	//	یک شاخص دیگر هم عرض بکنیم، ... تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور است؛ نگاهمان به بیرون نباشد. ... این معنایش این نیست که از امکاناتی که در بیرون هست استفاده نکنیم؛ این دو حرف با هم اشتباه نشود. امیدمان را به بیرون از ظرفیت داخلی کشور ندوزیم. ... نمیگوییم از اینها استفاده نکنید، اما میگوییم اطمینان نکنید، اعتماد نکنید، چشم به آنجا ندوزید، چشم به داخل بدوزید. در داخل کشور خیلی امکانات وجود دارد که اگر چنانچه نگاه ما - چه در زمینه‌های اقتصادی، چه در زمینه‌های فرهنگی، چه در زمینه‌های گوناگون دیگر - [به آنها باشد و] اگر بتوانیم از این نیروهای داخلی استفاده کنیم، کلید حل مشکلات اینجا است؛ یعنی در درون کشور و امکانات داخلی کشور است که از اینها میشود خردمندانه بهره‌برداری کرد. اینها باید شناسایی بشوند. و این است که رتبه‌ی ما را در دنیا بالا میبرد.	تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور
۷	بیانات در دیدار اعضای هیئت	آیا ما به عنوان دولت اسلامی میتوانیم هدایت فرهنگی جامعه‌ی خودمان را رها کنیم؟ قطعاً نه، جزو وظائف ماست. حالا مخالفین، معترضین حرفهایی میزنند، نقد میکنند، گاهی مسخره میکنند، گاهی	هدایت

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
	دولت ۱۳۸۸/۰۶/۱۶	اهانت میکنند، بکنند؛ ما که نمیتوانیم تکلیف الهی را با این چیزها فراموش کنیم. ما وظیفه داریم مردم خودمان را هدایت بکنیم؛ هدایت. ریاست در جامعه‌ی اسلامی، ریاست مادی محض و صرف نیست؛ اداره‌ی امور زندگی مردم هست، همراه با هدایت. ... باید در جهتی حرکت کنیم که مردم متدین بار بیایند، متدین عمل بکنند، به مبانی دینی معتقد بشوند، عملاً پایبند بشوند؛ جهتگیری ما در همه‌ی زمینه‌ها باید این باشد.	فرهنگی جامعه
۸	بیانات در دیدار مردم و عشایر شهرستان نورآباد ممسنی ۱۳۸۸/۰۲/۱۵	دولت اسلامی موظف است که با ترتیب صحیح و با برنامه‌ی درست، از آمادگی ملت ایران استفاده کند و ان‌شاءالله یکی پس از دیگری مشکلات را برطرف کند.	حل مشکلات کشور با برنامه ریزی درست و استفاده از آمادگی ملت
۹	بیانات در دیدار اعضای هیأت دولت و مدیران اجرایی کشور ۱۳۸۶/۰۴/۰۹	دولت اسلامی فقط به شکم و مسکن و آسایش و آرامش ظاهری زندگی مردم اکتفا نمیکند؛ به اخلاق آنها، به دین آنها، به صراط مستقیمی که جوانهای آنها باید بروند، به آموزش و پرورش آنها، به رشد علمی آنها، به رشد دینی و تقوایی آنها هم اهمیت میدهد. این جور نیست که ما بگوئیم آن دیگر کار دولت نیست؛ نه، دولت باید بسترهای لازم را برای سریان و جریان اندیشه‌ی درست و اخلاق فاضله در کشور به وجود بیاورد. این خود در عین اینکه یک کار فرهنگی است، یک کار سیاسی هم هست.	بسترسازی رشد دینی، تقوایی و اخلاقی مردم بسترسازی رشد علمی مردم
۱۰	//	امروز یکی از سیاستهای رائج و متداول در دست و بال شبکه‌ی خطرناک صهیونیستی دنیا و عوامل دولتی‌شان در کشورهای مختلف این است که جوانها راه، بخصوص در کشورهای اسلامی و بخصوص در کشورهایی که ممکن است در مقابل آنها به عنوان یک رقیب علمی یا رقیب سیاسی قد علم کنند و منافع آنها را به خطر بیندازند، از نگاه جدی به زندگی باز بدارند. آنها میخواهند این جوانها را ضایع کنند؛ آنها برای این کار برنامه‌ریزی کرده‌اند. مقابله‌ی با این برنامه‌ریزی علاوه بر اینکه یک وظیفه است، یک حرکت شجاعانه‌ی سیاسی است.	مقابله با برنامه‌ریزی‌ها ی دشمن در زمینه منحرف کردن جوانان
۱۱	//	مبارزه‌ی با فساد اقتصادی از جمله‌ی همین کارهاست. در داخل تشکیلات دولتی، اهمیت مبارزه‌ی با فساد اقتصادی بیشتر است از عین همین کار در دستگاه قضائی. دستگاه قضائی مجازات مفسد را بر عهده دارد، دستگاه اجرایی جلوگیری از بروز فساد را بر عهده دارد؛ این مهمتر است؛ این پیشگیری است. ...	مبارزه با فساد اقتصادی
۱۲	//	... البته مبارزه‌ی با فساد به صلاح احتیاج دارد؛ اول خودمان باید صالح باشیم؛ اهل فساد نباشیم تا بتوانیم با فساد حقیقتاً مبارزه کنیم. اگر در ما نقطه‌ی ضعفی از باب فسادپذیری وجود داشته باشد، آن وقت دیگر خاطر جمع نخواهیم بود از اینکه در میدان قدم بگذاریم. لذا مواظب خودمان باشیم.	مواظبت از خود، صالح بودن و

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
			فسادناپذیری مسئولان
۱۳	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸	<p>... نظام اسلامی فقط شکل نیست؛ محتوایی دارد؛ یعنی کارهایی باید در واقعیت زندگی مردم انجام بگیرد. تحقق این واقعیت‌ها در زندگی مردم، مردان و عناصر مؤمن و معتقد به خودش را - که دارای صفات و خصوصیات لازم هم باشند - می‌طلبد؛ این می‌شود دولت اسلامی. ... اینها باید جهتگیریها و رفتار اجتماعی و رفتار فردی خود و رابطه‌شان با مردم را با معیارهای اسلامی تطبیق دهند تا بتوانند به آن اهداف برسند. بعد هم باید آن جهتگیریها را در مدّ نگاه خودشان قرار دهند و بسرعت به سمت آن جهتگیری‌ها حرکت کنند؛ این میشود دولت اسلامی... بنابراین اسم ما دولت اسلامی باشد، کافی نیست؛ باید عمل و جهتگیری ما اسلامی باشد. اگر در اینها اختلال پیدا شد، حرکت مستمر و مداوم و پویانه‌یی که لازم است تا دولت اسلامی به صورت کامل شکل بگیرد...</p> <p>اگر دولت ما اسلامی شد، آن وقت کشورمان اسلامی خواهد شد. اگر من و شما در معاشرتیمان، در رفتاریمان، در طلب مالمان، در مجاهدتمان، نتوانستیم خود را به حد نصاب برسانیم، از آن دانشجو، از آن جوان بازاری، از آن عنصر در رده‌های پایین دولتی، از آن کارگر، از آن روستایی، از آن شهری چه توقعی میتوانیم داشته باشیم که اسلامی عمل کنند؟ چرا مردم را بیخود ملامت میکنیم؟ نباید ملامت کنیم. اگر کمبودی هست، خودمان را باید ملامت کنیم؛ «لوموا انفسکم».</p> <p>اول، ما اسلامی میشویم؛ وقتی اسلامی شدیم، «کنونوا دعاة الناس بغير السننکم»؛ آن وقت عمل ما مردم را مسلمان واقعی خواهد کرد و کشور، اسلامی خواهد شد؛ هم احکام و مقررات اسلامی است، هم اجرا اسلامی است، هم دولتمردان اسلامیانند، هم مردم به تبع حال و به تبع دولتمردان از لحاظ اخلاقی اسلامی خواهند شد... معنای شعار دولت اسلامی این است که ما میخواهیم اعمال فردی، رفتار با مردم، رفتار بین خودمان، و رفتار با نظامهای بین‌المللی و نظام سلطه‌ی امروز جهانی را به معیارها و ضوابط اسلامی نزدیکتر کنیم.</p>	تطبیق جهتگیری‌ها، رفتار اجتماعی، فردی، بین‌المللی و رابطه‌ی مسئولان با مردم با معیارهای اسلامی و رساندن خود به حدنصاب معیارهای اسلامی
۱۴	//	<p>عدالت یعنی امکاناتی که در کشور هست، عادلانه و عاقلانه تقسیم کنیم - نه عادلانه‌ی بی‌حساب و کتاب - و سعی کنیم همین امکانات را بیشتر کنیم تا به همه بیشتر برسد؛ نه اینکه به قشر خاص و به دسته‌ی خاصی بیشتر برسد. این وظیفه از وظایف دولت اسلامی بود ... این اساس کار شماسست. عدالت را واقعاً محور همه‌ی برنامه‌ریزی‌های خودتان قرار دهید و ببینید در بخش‌های مختلف چگونه می‌شود آن را تأمین کرد.</p>	محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها
۱۵	//	<p>وظیفه‌ی حتمی دیگر دولت اسلامی، گسترش علم و دانایی است؛ چون دولت اسلامی بدون گسترش علم و دانایی به جایی نخواهد رسید. گسترش آزاداندیشی هم مهم است. واقعاً انسانها باید بتوانند در یک فضای آزاد فکر کنند. آزادی بیان تابعی از آزادی فکر است. ... در غیر فضای آزاد فکری، امکان رشد وجود ندارد. برای فکر، برای علم، برای میدان‌های عظیم پیشرفت بشری اصلاً جایی وجود نخواهد داشت.</p>	گسترش علم و دانایی (با تأکید بر گسترش آزاداندیشی)
۱۶	//	مبارزه‌ی با فساد، یکی دیگر از وظایف بسیار مهم است. من در باره‌ی مبارزه‌ی با فساد این قدر در	مبارزه با فساد

مفهوم‌ها	فیش‌ها	عنوان و تاریخ	ردیف
	صحبت‌های عمومی و خصوصی حرف زده‌ام که فکر می‌کنم تکراری است.		
تامین و تقویت عزت ملی	نکته‌ی بعد، تأمین عزت ملی است. یک ملت اگر احساس عزت کرد، پیشرفت خواهد کرد و خواهد بالید؛ اما اگر توسری خورد، استعدادها در او خفه خواهد شد. عزت ملی و آنچه را که امروز به آن غرور ملی گفته می‌شود- البته تعبیر «غرور» با توجه به معنای لغوی‌اش خیلی رسا نیست، اما رایج است- باید در ملت تقویت کرد تا احساس عزت و توانایی کند.	//	۱۷
مبارزه با نظام سلطه	مبارزه‌ی با سلطه هم یکی از وظایف دولت اسلامی است. نظام سلطه، نظامی است که مثل بختک سنگینی روی پیکر جامعه‌ی بشری می‌افتد- و افتاده است- و او را نابود می‌کند و از بین می‌برد. این نظام سلطه دو طرف دارد؛ سلطه‌گر و سلطه‌پذیر. با این نظام باید مبارزه کرد. مبارزه‌اش هم با شمشیر نیست؛ مبارزه‌اش با عقل، با کار حرفه‌ای سیاسی، و با شجاعت در میدان‌های لازم و متناسب خودش است.	//	۱۸
اسلامی عمل کردن دستگاه حاکمهی کشور در عمل، سازماندهی و چگونگی رفتار خود (و جلوگیری از رشوه، فساد اداری، ویژه‌خواری، کم‌کاری، بی‌اعتنایی به مردم، میل به اشرافی‌گری، حیف و میل بیت‌المال و...)	برای این‌که آن مقصود - یعنی کشور اسلامی - به طور کامل محقق شود، احتیاج است که دستگاه حاکمهی کشور در عمل خود، در سازماندهی خود و در چگونگی رفتار خود، به طور کامل اسلامی عمل کند... اما دولت اسلامی‌یی که بتواند مقاصد را که ملت ایران و انقلاب عظیم آنها داشت، تأمین کند، دولتی است که در آن رشوه نباشد، فساد اداری نباشد، ویژه‌خواری نباشد، کم‌کاری نباشد، بی‌اعتنایی به مردم نباشد، میل به اشرافی‌گری نباشد، حیف و میل بیت‌المال نباشد، و دیگر چیزهایی که در یک دولت اسلامی لازم است... اگر به توفیق الهی بتوانیم در این جهت خود را کامل کنیم... آن وقت کشور اسلامی به همان شکلی که گفتم، به وجود خواهد آمد؛ یعنی دولت اسلامی می‌تواند کشور اسلامی به وجود بیاورد.	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۸۴/۰۵/۲۸	۱۹
تلاش برای کامل کردن خود (صادق بودن، شجاع بودن و	اگر به توفیق الهی بتوانیم در این جهت خود را کامل کنیم... آن وقت کشور اسلامی به همان شکلی که گفتم، به وجود خواهد آمد؛ یعنی دولت اسلامی می‌تواند کشور اسلامی به وجود بیاورد. یعنی دولت اسلامی میتواند کشور اسلامی به وجود بیاورد. من و امثال من اگر خودمان صادق باشیم، می‌توانیم مردم را صادق بار بیاوریم. اگر خود ما اسیر هوی و هوس باشیم، می‌توانیم مردم را آزاد از هوی و هوس بار بیاوریم. اگر ما شجاع باشیم، می‌توانیم مردم را شجاع بار بیاوریم. اگر من و امثال من اسیر هوی و هوس و دنبال طمع و بنده و ذلیل ترس و طمع خود بودیم، نمی‌توانیم مردم	//	۲۰

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
		<p>را با فضایل بار بیاوریم. این بسته به شانس و اقبال هر کسی است که در گوشه‌ی معلم خوبی پیدا کند و به صورت فردی تکامل یابد؛ جامعه پیش نخواهد رفت. دولت اسلامی است که کشور اسلامی به وجود می‌آورد.</p>	<p>دوری از هوی نفس و ترس و طمع)</p>
۲۱	<p>بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۰۸/۰۶</p>	<p>امروز دولت ما ... سهم خوبی از حقایق اسلامی و ارزشهای اسلامی را دارد؛ اما کافی نیست؛ اولش خود من. باید بیشتر به سمت اسلامی شدن، مسلمان شدن و مؤمنانه و مسلمانانه زندگی کردن برویم. باید به سمت زندگی علوی برویم. ... باید روح زندگی علوی - یعنی عدالت، تقوا، پارسایی، پاک‌دامنی، بی‌پروائی در راه خدا و میل و شوق به مجاهدت در راه خدا - را در خودمان زنده کنیم؛ باید به سمت این‌ها برویم؛ این اساس کار ماست. و به شما عرض کنم، در آن صورت کارآمدی جمهوری اسلامی هم مضاعف خواهد شد؛ چون مشکل اساسی‌ای که ممکن است برای نظام اسلامی پیش بیاید، کارآمدی در نگاه جهانی است؛ بگویند آیا توانستند این کار را بکنند، توانستند آن کار را بکنند؟</p>	<p>حرکت مسئولان به سمت اسلامی شدن و مؤمنانه و مسلمانانه زندگی کردن (از طریق حرکت به سمت روح زندگی علوی - یعنی: عدالت، تقوا، پارسایی، پاک‌دامنی، بی‌پروائی و و شوق به مجاهدت در راه خدا)</p>
۲۲	<p>بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۰/۰۹/۲۱</p>	<p>ما مسئولان باید خود را بسازیم؛ مرتب با خود کلنجار برویم؛ یکدیگر را به حق وصیت کنیم؛ یکدیگر را ارشاد کنیم؛ مثل آینه‌ای در مقابل یکدیگر، عیوبمان را صادقانه به هم نشان دهیم؛ بنا را بر رفع عیب بگذاریم و خود را روزبه‌روز بهتر کنیم. هر کس هم که جدیداً مسؤلیت را بر عهده می‌گیرد، با این نیت و با این هدف مسؤلیت را قبول کند که میخواهد برای خدمت به مردم، یک انسان صالح شود. آن وقت میشود تشکیل دولت اسلامی. قوای مقننه و قضاییه و مجریه و مسئولان گوناگون ما باید بتوانند تا حد قابل قبولی خود را با این قالبها و معیارهای دینی و اخلاقی اسلامی تطبیق دهند. این مرحله‌ی سوم است؛ ما الان در این مرحله قرار گرفته‌ایم و باید دائم تلاش ما این باشد. اگر نماینده‌ی مجلسیم، اگر عضو دولتییم، اگر از مسئولان قضایی هستیم، اگر روحانی هستیم، هر کجا قرار داریم، اولین و مهمترین وظیفه را اصلاح کار خود بدانیم؛ چون اصلاح شخص ما، صرفاً اصلاح شخص نیست؛ ما منشأ اثریم و یک کلمه حرف و یک امضاء و یک تصمیم‌گیری من و شما در جامعه تأثیر می‌گذارد. ما اگر خود را اصلاح کردیم، جامعه را اصلاح کرده‌ایم. دوره‌ی پیش از انقلاب گذشت که بعضی کسان فقط به خود می‌پرداختند. ما آن وقت به آنها ایراد می‌گرفتیم که به فکر جامعه و مردم هم باشید. گفت:</p> <p>«آن یک گلیم خویش به در می‌برد ز موج/ وین سعی میکند که بگیرد غریق را»؛ می‌گفتیم به فکر غریقها هم باشید؛ فقط به فکر نجات خودتان نباشید. الان آن زمان نیست؛ حالا من و شما اگر به</p>	<p>تلاش مسئولان برای خودسازی و اصلاح خود</p>

ردیف	عنوان و تاریخ	فیش‌ها	مفهوم‌ها
		فکر خودمان باشیم، به طور طبیعی غریقه‌ها را نجات داده‌ایم. اگر ما خود را اصلاح کنیم، جامعه اصلاح شده است. پس تشکیل دولت اسلامی، مرحله‌ی سوم است.	
۲۳	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۷۹/۰۹/۲۵	صاحبان مناصب در نظام حق، حق ندارند خودشان را با اعیان و اشراف مقایسه کنند و بگویند چون اشراف و اعیان این‌گونه خانه و زندگی دارند و این‌طور گذران میکنند، پس ما هم که صاحب این منصب و این مسؤولیت در جمهوری اسلامی یا در نظام اسلامی و حاکمیت اسلامی هستیم، سعی کنیم مثل آنها زندگی کنیم؛ یا این‌که چون رؤسا و مسؤولان و وزرای کشورهای دیگر در نظام‌های غیر الهی و غیر حق این‌طور زندگی میکنند، این‌طور خوشگذرانی میکنند و این‌گونه از امکانات مادی استفاده میکنند، ما هم بایستی همان‌طور زندگی کنیم؛ نه. حق ندارند زندگیشان را با اعیان و اشراف و متمکنان و یا با متحرکان اندازه‌گیری کنند. پس با چه کسانی باید زندگی خودشان را اندازه بگیرند؟ «ان یقدروا انفسهم بضعفه الناس»؛ با مردم معمولی، آن هم ضعیفها و پایین‌ترهایشان. در این عبارت، این تعبیر نیست که مثل آنها زندگی کن - ممکن است هر کسی نتواند آن‌گونه زندگی را بر خودش تنگ بگیرد - اما این هست که خودت را با او اندازه بگیر و با او مقایسه کن؛ نه با اعیان و اشراف و با فلان پولدار و فلان سرمایه دار. مسؤول و صاحب یک منصب در نظام اسلامی و نظام حق، نباید طوری زندگی کند که باب اعیان و اشراف و متمکنان و برخورداران جامعه، یا مسؤولان کشورهای غیر اسلامی است. این فرهنگ غلطی است که هرکس در مسؤولیتهای دولتی به مقام و مسؤولیتی رسید، باید فلان طور خانه، یا فلان طور وسیله رفت و آمد، یا فلان طور امکانات زندگی داشته باشد؛ نه، دستور امیرالمؤمنین این نیست؛ فقط مربوط به آن زمان هم نیست؛ مربوط به همه زمانهاست. ... این مربوط به مسؤولان و صاحبان مناصب در نظام اسلامی است که باید خودشان را با مردم ضعیف بسنجند، نه با برخورداران جامعه.	مقایسه‌ی زندگی خود با ضعیف‌ترین مردم توسط مسؤولان
۲۴	//	آن حضرت در نامه دیگری به اشعث بن قیس میفرماید: «وان عملک لیس لک بطعمه و لکنه فی عنقک امانه»؛ یعنی این مسؤولیت و منصبی که در نظام اسلامی داری، طعمه و سرمایه و کاسبی نیست - اشتباه نشود - مسؤولیت در نظام اسلامی باری بر دوش انسان است که باید آن را به خاطر هدف و نیتی تحمل کند. برداشت صحیح از دولت اسلامی و مسؤولیت اسلامی این است. مسؤولان اسلامی نباید در رفتار و عمل خودشان مسرفانه و متجملانه زندگی کنند. بالاتر از آن، نباید طوری زندگی کنند که روش اسراف‌آمیز و تجمل‌آمیز به یک فرهنگ تبدیل شود. این هم نقطه بعدی است که اهمیتش از اولی بیشتر است، یا لاقلاً کمتر نیست. فرض بفرمایید اگر به وسیله یک نفر در سطح عالی و در میان صاحبان مناصب حکومت اسلامی، کیفیت آرایش محل زندگی و محل کار، کیفیت زندگی خانوادگی، چگونگی ازدواج فرزندان، مهریه‌ها و جهیزیه‌ها و از این قبیل، به شکل غیر اسلامی آن - به معنای مسرفانه - انجام گیرد، این به فرهنگ تبدیل میشود؛ به این معنا که بقیه نگاه میکنند و یاد میگیرند؛ مهریه‌ها بالا میرود، ازدواجها مشکل میشود، زندگی سخت میشود و همین رفتار بتدریج آثارش در طول مدتی کوتاه یا بلند، در متن جامعه منعکس میگردد. بنابراین مهمترین مطلب اصلی امیرالمؤمنین در باب حکومت این است: حاکم نباید حکومت را برای خود وسیله اعاشه و زندگی و کسب درآمد و اندوختن ثروت قرار دهد، بلکه باید آن را یک مسؤولیت بداند. باری است بر دوش او؛ باید همه همت خود را بگذارد که این بار را به منزل برساند.	توجه به مسؤولیت به عنوان باری بر دوش نه وسیله‌ی کسب درآمد و ثروت‌اندوزی

مفهوم‌ها	فیش‌ها	عنوان و تاریخ	ردیف
رعایت حدود و حقوق مردم و رعایت عدالت و انصاف در میان مردم	<p>نقطه محوری همین مسئولیت هم رعایت حدود و حقوق مردم، رعایت عدالت در میان مردم، رعایت انصاف در قضایای مردم و تلاش برای تأمین امور مردم است. برای حاکم اسلامی، حوائج و نیازهای مردم اصل است...</p> <p>یک روی مسأله مردم‌سالاری این است که مردم مسئولان را انتخاب میکنند. آن روی دیگر این است که وقتی مسئولان بر سر کار آمدند، همه هم‌تشان رفع نیازهای مردم و کار برای آنهاست... مسئول امور و صاحب منصب در نظام اسلامی، مسأله‌اش فقط مواجهه با مردم نیست؛ اگر با خدا متصل نباشد، کار برای مردم و خدمت برای آنها - یعنی همان مسئولیت اصلی‌ای که دارد - لنگ خواهد ماند.</p>	//	۲۵
صرف همه همت برای رفع نیازهای مردم و کار و خدمت برای آنها			
اخلاص، برای خدا کار کردن و با خدا رابطه خود را نگاه‌داشتن	<p>اگر حاکمان و صاحب‌منصبان اسلامی بخواهند این وظایف را انجام دهند، به یک نقطه دیگر احتیاج دارند و آن، اخلاص و برای خدا کار کردن و با خدا رابطه خود را نگاه‌داشتن است. مسؤل امور و صاحب منصب در نظام اسلامی، مسأله‌اش فقط مواجهه با مردم نیست؛ اگر با خدا متصل نباشد، کار برای مردم و خدمت برای آنها - یعنی همان مسئولیت اصلی‌ای که دارد - لنگ خواهد ماند.</p> <p>پشتوانه این مأموریت و مسئولیت، همین ارتباط با مردم است؛ لذا باز امیرالمؤمنین - طبق روایت نهج‌البلاغه - در همین نامه به مالک اشتر میفرماید: «واجعل لنفسک فیما بینک و بین الله افضل تلک المواقیت»؛ اوقات خودت را که برای کارهای گوناگون صرف میکنی، بهترین و بانشاطترینش را بگذار برای خلوت بین خودت و خدا؛ یعنی حالت ارتباط با خدا و انابه به او و تضرع را برای اوقات خستگی و کسالت نگذار. بعد میفرماید: «وان کانت کلها لله»؛ اگرچه وقتی که تو صاحب منصب در حکومت اسلامی هستی، همه کارهایت متعلق به خداست - به شرطی که «اذا صلحت فیها النیة و سلمت منها الرعیة»؛ نیتت خالص باشد و کاری که مردم را بیازارد، از تو سر نزند - اما درعین حال در بین تمام این تلاشهایی که همه‌اش هم عبادت است، وقتی را بگذار برای این که بین خودت و خدا خلوت کنی. این چهره صاحبان مناصب در نظام اسلامی و در قاموس امیرالمؤمنین است.</p>	//	۲۶
تلاش برای خودسازی و تربیت خود و انطباق خود با الگوی اسلامی (از طریق: رعایت دین و	<p>بعد از آن که نظام اسلامی پیش آمد، نوبت به تشکیل دولت اسلامی به معنای حقیقی میرسد؛ یا به تعبیر روشن‌تر، تشکیل منش و روش دولتمردان - یعنی ماها - به گونه اسلامی؛ ... نمی‌توانیم ادعا کنیم که ما یک دولت اسلامی هستیم؛ ما کم داریم. ما باید خودمان را بسازیم و پیش ببریم. ما باید خودمان را تربیت کنیم. ... هرکدام از شما تلاش کنید که برای این مسئولیتها خودتان را با الگوی اسلامی منطبق سازید؛ یعنی دینتان، تقویاتان، رعایتتان نسبت به حال مردم، رعایتتان نسبت به شرع، رعایتتان نسبت به بیت‌المال، اجتنابتان از خودخواهی‌ها و خودپرستی‌ها و رفیق‌بازی‌ها و قوم‌و خویش‌پرستی‌ها و اجتنابتان از تنبلی و بیکارگی و بی‌عملی و هوس و این چیزها مطابق با الگوی اسلام باشد. هرکدام از شما بتوانید در این زمینه‌ها کار خودتان را بکنید و پیش بروید و</p>	<p>بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۷۹/۰۹/۱۲</p>	۲۷

مفهوم‌ها	فیش‌ها	عنوان و تاریخ	ردیف
تقوا، رعایت نسبت به حال مردم و شرع و بیت‌المال، اجتناب از خودخواهی و خودپرستی و رفیق‌بازی و قوم‌و خویش‌پرستی و تنبلی و بیکارگی و بی‌عملی و هوی و هوس (...)	خودتان را بسازید...		
تلاش برای خودسازی و تربیت خود (از طریق: پرهیز از هوا و هوس‌پرستی)	باید خودمان را بسازیم و پیش ببریم. ما باید خودمان را تربیت کنیم. ... عمده‌ترین خطر چیست؟ من در پاسخ به این سؤال یک روایت می‌خوانم. فرمود: «انْ أَخَوْفَ مَا أَخَافَ عَلَيْكُمْ اثْنَانِ أَتْبَاعَ الْهَوَىٰ وَ طَوْلَ الْأَمَلِ». خطر عمده دو چیز است: اول، هوس‌پرستی و هواپرستی است. ... پیروی از هوای نفس، شما را از راه خدا گمراه می‌کند....	//	۲۸
تلاش برای خودسازی و تربیت خود (از طریق: پرهیز از آرزوهای دور و دراز شخصی)	باید خودمان را بسازیم و پیش ببریم. ما باید خودمان را تربیت کنیم. ... «و أما طول الأمل فینسی الأخره». طول‌امل، آرزوهای دور و دراز شخصی: تلاش کن، برای اینکه فلان طور، خانه برای خودت درست کنی؛ تلاش کن و مقدمات را فراهم کن، برای اینکه به فلان مقام برسی؛ تلاش کن، زید و عمرو را ببین و هزار نوع مشکل را پشت سر بگذار تا اینکه فلان سرمایه را برای خودت فراهم آوری و فلان فعالیت اقتصادی را در مشت بگیری. این طول‌الأمل یعنی آرزوهایی که یکی پس از دیگری می‌آیند و تمام‌نشدنی‌اند جلو چشم انسان صف می‌کشند؛ برای انسان هدف درست می‌کنند و هدفهای حقیر در نظر انسان عمده می‌شود. خاصیت این هدفها «ینسی الأخره» است؛ آخرت را از یاد انسان می‌برند؛ ...	//	۲۹

مفهوم‌ها	فیش‌ها	عنوان و تاریخ	ردیف
تفهیم دشمنی دشمن به مردم	<p>چه کسی بایستی به مردم تفهیم کند که دشمن کیست و دشمنی او چگونه است و امروز نیاز این کشور به چیست؟ چه کسی بایستی دین را که مایه‌ی سرفرازی و ایستادگی ملت و مایه‌ی فداکاری انسانها و تسلیم نشدن آنها در مقابل جاذبه‌های گوناگون جاذبه‌های مادی است، به مردم، به نسل جوان، به دانشجوی و به آدم‌های جامعه، منتقل کند و بدهد؟ آیا درست است ما منتظر بنشینیم که آیا حوزه‌ی علمیه و روحانیت، با همان روشهای قدیمی و با همان جلسات سخنرانی و این‌ها این کارها را انجام دهند؛ یا نه، ما که امروز دولت اسلامی و نظام جمهوری اسلامی هستیم مسئولیتی بر عهده گرفته‌ایم و به‌عنوان رجال دین و مسئولین دینی هستیم؛ چه آن‌هایی که معمم هستند، چه آن‌هایی که معمم نیستند و همه‌ی کسانی که در نظام، مسئولیتی قبول کرده‌اند، در واقع مسئولیت قبول کرده‌اند که نظام اسلامی را در این کشور، پایدار و مستقر کنند و به تکامل برسانند؟ خوب؛ غیر از ما چه کسی مسئول است که مردم را اگر متزلزلند، تبدیل به انسانهای مقاوم کند؛ اگر دچار تردیدند، تردید آن‌ها را برطرف کند؛ اگر در باورهای آن‌ها اختلالی وجود دارد، باورهای صحیح و قوی را به آن‌ها بدهد؛ اگر در مقابل اهداف و مسئولیتهای دشمن، دچار تردید و شک و متزلزل هستند، این شک و تردید را برطرف و آن‌ها را عازم و مصمم کند، تا این مردم از آن حقی که امروز پرچم آن را این کشور به‌دست گرفته است، جانانه دفاع کنند؟ چه کسی مسئول این است که مردم را به این سمت بکشاند؟ غیر از ما، غیر از مسئولین، بخصوص مسئولین امور فرهنگی کشور.</p>	//	۳۰
انتقال دین و باورهای صحیح به مردم			
تلاش برای تحول معنوی و روحی انسان‌ها	<p>ما توانستیم حصار را بشکنیم و مانع را از سر راه حرکت به سمت دولت اسلامی و جامعه‌ی اسلامی و دنیای اسلامی برداریم. ... اولین و مهم‌ترین کاری که پیش روی ما قرار دارد، تحول معنوی و روحی انسان‌هاست. ما متأثر از تربیتهای طولانی غیر اسلامی هستیم. آنچه که هیجان عظیم انقلاب و دوران جنگ انجام داد، البته معجزه‌آسا بود؛ اما تا این پدیده عمق پیدا نکند، و تا وقتی که اعماق ضمائر را متحول نماید، کار زیادی لازم است.</p>	<p>بیانات در دیدار جمعی از مهمانان خارجی ۱۳۷۰/۱۱/۱۴</p>	۳۱

جدول ۲. مقوله‌پردازی و شناسایی محتوای مقوله‌ها

مفهوم‌ها	مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها
سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)	سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)	شاخص دولت اسلامی
روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)	روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)	شاخص دولت اسلامی
عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)	عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)	شاخص دولت اسلامی
سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد	سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد	شاخص دولت اسلامی
قانون‌گرایی و نهادینه نمودن آن (با تاکید بر رعایت اسناد بالادستی)	قانون‌گرایی و نهادینه نمودن آن (با تاکید بر رعایت اسناد بالادستی)	شاخص دولت اسلامی

مفهوم‌ها	مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها
حکمت و خردگرایی در کارها و اظهارات (با تاکید بر استفاده از ظرفیت کارشناسی کشور)	حکمت و خردگرایی در کارها و اظهارات (با تاکید بر استفاده از ظرفیت کارشناسی کشور)	شاخص دولت اسلامی
تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور	تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور	شاخص دولت اسلامی
هدایت فرهنگی جامعه	هدایت فرهنگی جامعه	وظیفه دولت اسلامی
حل مشکلات کشور با برنامه ریزی درست و استفاده از آمادگی ملت	حل مشکلات کشور با برنامه‌ریزی درست و استفاده از آمادگی ملت	وظیفه دولت اسلامی
بسترسازی رشد دینی، تقوایی و اخلاقی مردم	هدایت فرهنگی جامعه	وظیفه دولت اسلامی
بسترسازی رشد علمی مردم	گسترش علم و دانایی	وظیفه دولت اسلامی
مقابله با برنامه‌ریزی‌های دشمن در زمینه منحرف کردن جوانان	دشمن شناسی، مقابله با برنامه‌های دشمن و مبارزه با نظام سلطه	وظیفه دولت اسلامی
مبارزه با فساد اقتصادی	مبارزه با فساد	وظیفه دولت اسلامی
مواظبت از خود، صالح بودن و فسادناپذیری مسئولان	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تطبیق جهت‌گیری‌ها، رفتار اجتماعی، فردی، بین‌المللی و رابطه‌ی مسئولان با مردم با معیارهای اسلامی و رساندن خود به حدنصاب معیارهای اسلامی	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها	محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم	وظیفه دولت اسلامی
گسترش علم و دانایی (با تاکید بر گسترش آزاداندیشی)	گسترش علم و دانایی	وظیفه دولت اسلامی
مبارزه با فساد	مبارزه با فساد	وظیفه دولت اسلامی
تامین و تقویت عزت ملی	تامین و تقویت عزت ملی	وظیفه دولت اسلامی
مبارزه با نظام سلطه	دشمن شناسی، مقابله با برنامه‌های دشمن و مبارزه با نظام سلطه	وظیفه دولت اسلامی

مفهوم‌ها	مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها
اسلامی عمل کردن دستگاه حاکم‌های کشور در عمل، سازماندهی و چگونگی رفتار خود (و جلوگیری از رشوه، فساد اداری، ویژه‌خواری، کم‌کاری، بی‌اعتنایی به مردم، میل به اشرافی‌گری، حیف و میل بیت‌المال و...)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تلاش برای کامل کردن خود (صادق بودن، شجاع بودن و دوری از هوی نفس و ترس و طمع)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
حرکت مسئولان به سمت اسلامی شدن و مؤمنانه و مسلمانانه زندگی کردن (از طریق حرکت به سمت روح زندگی علوی - یعنی: عدالت، تقوا، پارسایی، پاک‌دامنی، بی‌پروائی و و شوق به مجاهدت در راه خدا)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تلاش مسئولان برای خودسازی و اصلاح خود	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
مقایسه‌ی زندگی خود با ضعیف‌ترین مردم توسط مسئولان	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
توجه به مسؤولیت به عنوان باری بر دوش نه وسیله‌ی کسب درآمد و ثروت‌اندوزی	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
رعایت حدود و حقوق مردم و رعایت عدالت و انصاف در میان مردم	محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم	وظیفه دولت اسلامی
صرف همه همت برای رفع نیازهای مردم و کار و خدمت برای آن‌ها	کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آن‌ها	وظیفه دولت اسلامی
اخلاص، برای خدا کار کردن و با خدا رابطه خود را نگه‌داشتن	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی

مفهوم‌ها	مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها
تلاش برای خودسازی و تربیت خود و انطباق خود با الگوی اسلامی (از طریق: رعایت دین و تقوا، رعایت نسبت به حال مردم و شرع و بیت‌المال، اجتناب از خودخواهی و خودپرستی و رفیق‌بازی و قوم‌و خویش‌پرستی و تنبلی و بیکارگی و بی‌عملی و هوی و هوس و...)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تلاش برای خودسازی و تربیت خود (از طریق: پرهیز از هوا و هوس‌پرستی)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تلاش برای خودسازی و تربیت خود (از طریق: پرهیز از آرزوهای دور و دراز شخصی)	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی	وظیفه دولت اسلامی
تفہیم دشمنی دشمن به مردم	دشمن شناسی، مقابله با برنامه‌های دشمن و مبارزه با نظام سلطه	وظیفه دولت اسلامی
انتقال دین و باورهای صحیح به مردم	هدایت فرهنگی جامعه	وظیفه دولت اسلامی
تلاش برای تحول معنوی و روحی انسان‌ها	هدایت فرهنگی جامعه	وظیفه دولت اسلامی

جدول ۳. یکپارچه‌سازی مقوله‌ها تعیین ابعاد آن‌ها

مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها	ابعاد مقوله‌ها
سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)	شاخص دولت اسلامی	---
روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)	شاخص دولت اسلامی	شاخص اصلی (مقوله محوری)
عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)	شاخص دولت اسلامی	---
سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد	شاخص دولت اسلامی	---
قانون‌گرایی و نهادینه نمودن آن (با تاکید بر رعایت اسناد بالادستی)	شاخص دولت اسلامی	---
حکمت و خردگرایی در کارها و اظهارات (با تاکید بر استفاده از ظرفیت کارشناسی کشور)	شاخص دولت اسلامی	---
تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور	شاخص دولت اسلامی	---
هدایت فرهنگی جامعه	وظیفه دولت اسلامی	---
حل مشکلات کشور با برنامه‌ریزی درست و استفاده از آمادگی ملت	وظیفه دولت اسلامی	---
گسترش علم و دانایی	وظیفه دولت اسلامی	---
دشمن شناسی، مقابله با برنامه‌های دشمن و مبارزه با نظام سلطه	وظیفه دولت اسلامی	---
مبارزه با فساد	وظیفه دولت اسلامی	---

مقوله‌ها	محتوای مقوله‌ها	ابعاد مقوله‌ها
معیارهای اسلامی	خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با	وظیفه اصلی (مقوله محوری)
مردم	محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین	وظیفه اصلی (مقوله محوری)
تأمین و تقویت عزت ملی	---	---
کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آن‌ها	وظیفه دولت اسلامی	وظیفه اصلی (مقوله محوری)

نمودار ۱: مدل دولت اسلامی بستر ساز تمدن اسلامی (مدل پارادایمی برخاسته از داده‌ها)

پس از گام اول (کدگذاری باز)، در گام دوم که کدگذاری محوری نامیده می‌شود، به برقراری رابطه بین مقوله‌ها در قالب یک شبکه پرداخته می‌شود. به عبارت دیگر کدگذاری محوری فرآیند تعیین ارتباط مقوله‌ها و ایجاد پیوند میان آن‌ها (به کمک محتواها و ابعاد آن‌ها) است. از طریق این کدگذاری، نظم و انسجام به مقوله‌های برخاسته از داده‌ها بازمی‌گردد. در نتیجه این مرحله مدلی تحت عنوان مدل پارادایمی^۱ شکل گرفته است که در شکل ۱ قابل مشاهده است.

نتیجه آن که شاخص «روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)» به عنوان مقوله محوری در بعد شاخص‌ها و سه وظیفه «خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی»، «کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آن‌ها» و «محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم» به عنوان مقوله‌های محوری در بعد وظیفه‌ها انتخاب گردیدند.

در مرحله سوم روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد یعنی کدگذاری انتخابی، از روابط بین مقوله‌های موجود در مدل پارادایمی کدگذاری محوری، یک نظریه برخاسته از داده‌ها به نگارش در می‌آید. در قالب این نظریه، مفهوم یا پدیده مورد مطالعه به صورت انتزاعی تشریح شده است. در این مرحله، نگارندگان در جهت تبیین مقوله‌های این پژوهش از طریق مفهوم خط داستان برآمده‌اند. نظریه برخاسته از داده‌های این پژوهش، در قالبی روایی یا حکایتی شکل گرفته است که در بخش بحث و نتیجه‌گیری تبیین خواهد شد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این بخش به جمع‌بندی و تشریح نظریه‌ی برخاسته از داده‌ها و ارائه پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی پرداخته خواهد شد.

جمع‌بندی و تشریح نظریه‌ی برخاسته از داده‌ها

با بررسی دقیق منابع این پژوهش (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی) و فیش‌ها، مقوله‌ها، محتواها و ابعاد استخراج شده از آن‌ها، نظریه برخاسته از داده‌های این پژوهش در قالب مباحث ذیل تشریح شده است:

در جمع‌بندی این پژوهش می‌توان گفت تغییر حکومت پهلوی هدف و آرمان ابتدایی انقلاب اسلامی ملت ایران بوده و دستیابی به «تمدن نوین اسلامی» هدف نهایی ملت ایران و انقلاب اسلامی است که این موضوع در بیانات حضرت آیت الله خامنه‌ای مورد تصریح و تأکید قرار گرفته است. [۴۵] با دقت در بیانات رهبر انقلاب اسلامی و تجزیه و تحلیل آن می‌توان به

^۱ مدل پارادایمی پیشنهاد شده توسط استراس و کوربین ۵ جزء دارد: پدیده، علل، استراتژی‌ها، شرایط مداخله‌ای و پیامدها.

این نکته دست یافت که رسیدن به تمدن اسلامی صرفاً به عنوان بحثی شعاری مطرح نشده است. بلکه در قالب اندیشه‌ای نظام‌مند، منسجم و برخوردار از مبانی نظری مشخص تبیین گردیده است.

در نظام اندیشه‌ای رهبر انقلاب اسلامی، دست‌یابی به این تمدن مستلزم پیمودن پنج مرحله‌ی انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه‌ی اسلامی و در نهایت تمدن نوین اسلامی است. تحقق هریک از مراحل و حلقه‌های این زنجیره، زمینه‌ساز شکل‌گیری مرحله‌ی بعدی می‌باشد و نتیجه‌ی نهایی آن تحقق تمدن نوین اسلامی است. [۴۶] لذا آحاد ملت و به خصوص نخبگان و کارگزاران نظام اسلامی در این زمینه مسئول هستند و ضروری است در جهت تحقق این فرآیند پنج مرحله‌ای تلاش و مجاهدت کنند. از سوی دیگر تمدن مادی برآمده از مبانی اومانیستی، با ایجاد فجایع گوناگون برای بشر موجب ناامیدی و یأس انسان‌ها شده و ایران اسلامی در مقابل این فضای یأس‌آلود حاکم بر دنیا احساس مسئولیت می‌کند. [۴۷]

براساس اندیشه‌های آیت الله خامنه‌ای نقطه‌ی کلیدی تمدن نوین اسلامی، «توأمان بودن مادیات و معنویت» است و احتراز از نگاه‌های تک بُعدی و ناقص به انسان است. در این تمدن نه به بهانه‌ی علم و پیشرفت علمی، مرزهای اخلاق و دینداری مورد تهاجم و تخطئه قرار می‌گیرد و نه با تفاسیر تنگ‌نظرانه و انحرافی از دین و ارزش‌های الهی، مسیر پیشرفت و عقلانیت مسدود می‌شود. «انسان» در تمدن اسلامی دارای ارج، قرب و جایگاهی والا می‌باشد و به اراده و قدرت او احترام گذاشته می‌شود. اما در عین حال، رها و بدون قید و بند و مُجاز به حرکت بر مدار هوا و هوس و خواسته‌های نفسانی خود نیست. در تمدن نوین اسلامی به «نیازها و ظرفیت‌های امروز بشری» توجه شده و به انسان زخم‌خورده از سوی مکاتب و جریان‌های غیرالهی، «کرامت» بخشیده خواهد شد. [۴۸]

حرکت به سوی این تمدن «تدریجی» است و برای رسیدن به آن، ضروری است ابتدا جامعه‌ی اسلامی و دولت اسلامی در ایران تحقق یابد. [۴۹] هرچند بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، نظام اسلامی در قالب روندهای تقنین و ارکان تصمیم‌گیری و اجرا شکل گرفت و رسمیت یافت، ولی هنوز دولت اسلامی ایجاد نشده است. با اینکه گام‌های خوبی در این زمینه برداشته شده است، اما هنوز کشور در این زمینه به حدنصاب‌های اسلامی دست نیافته است. [۵۰] براساس بیانات رهبر انقلاب اسلامی، هم‌اکنون کشور در مرحله‌ی ایجاد دولت اسلامی قرار گرفته است. [۵۱]

دولت اسلامی در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای مفهومی گسترده می‌باشد و فراتر از قوه‌ی مجریه، شامل «همه‌ی حکومتگران و خدمتگزاران عمومی کشور» می‌شود. [۵۲]

برای دست‌یابی به دولت اسلامی در شکل مطلوب و متناسب با ارزش‌های دینی باید شاخص‌های مشخصی در اختیار داشت. در این پژوهش با تتبع در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی، این شاخص‌ها شناسایی و احصاء گردیده است.

دولت اسلامی دارای شاخص‌هایی است که در رأس آن‌ها «روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)» قرار دارد. این شاخص در بیانات رهبر انقلاب اسلامی مورد تأکید ویژه‌ای قرار گرفته است. این تأکید تا حدی فرا رفته است که از آن تحت

عنوان «گفتمان اصلی دولت اسلامی» یاد شده است. [۵۳] در بیانات رهبری شاهد هستیم که خدمت به مردم به عنوان «فلسفه‌ی وجود حاکمان و کارگزاران» قلمداد شده است. [۵۴]

سایر شاخص‌های دولت اسلامی عبارتند از:

- سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)
- عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)
- سلامت اقتصادی و مبارزه با فساد
- قانون‌گرایی و نهادینه نمودن آن (با تأکید بر رعایت اسناد بالادستی)
- حکمت و خردگرایی در کارها و اظهارات (با تأکید بر استفاده از ظرفیت کارشناسی کشور)
- تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور

مجموعه‌ی این شاخص‌ها نمایانگر دولت اسلامی مطلوب است. چنانچه دولت بتواند این شاخص‌ها را محقق سازد، دولت اسلامی مطلوب شکل می‌گیرد و زمینه‌ی شکل‌گیری جامعه‌ی اسلامی را فراهم می‌سازد. [۵۵] در واقع با کنار هم قرار دادن این شاخص‌ها، جهت‌گیری و چارچوب نظری و مبنایی دولت اسلامی مطلوب شکل می‌گیرد.

از سوی دیگر، تبیین شاخص‌های دولت اسلامی به تنهایی برای ایجاد جامعه‌ی اسلامی و زمینه‌سازی تمدن نوین اسلامی کفایت نمی‌کند. آیت الله خامنه‌ای علاوه بر تشریح شاخص‌ها، «وظایف دولت اسلامی» در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی را نیز تشریح کرده‌اند.

برای آنکه بعد از مرحله‌ی نظام اسلامی، دولت اسلامی شکل بگیرد، لازم است مجموعه‌ی سازوکارها و نهادها، براساس محتوا و جهت‌گیری‌های اسلامی برنامه‌ریزی گردد [۵۶] و کارگزاران نظام اسلامی نیز بر اساس همین سیاق، رفتار نمایند. [۵۷] با احصاء وظایف دولت اسلامی در اندیشه‌های رهبر انقلاب اسلامی، می‌توان به این نکته پی برد که برخی از این وظایف از اهمیت بیشتری برخوردار هستند.

براساس یافته‌های این پژوهش آیت الله خامنه‌ای سه وظیفه‌ی «خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آنها با معیارهای اسلامی»، «کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آنها» و «محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم» را مهمترین وظایف دولت اسلامی می‌دانند.

اما از میان این سه وظیفه نیز، وظیفه «خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آنها با معیارهای اسلامی»، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در صدر وظایف دولت اسلامی قرار دارد. این موضوع به صراحت در بیانات رهبری مورد تأکید قرار گرفته و به عنوان «اولین و مهمترین وظیفه»ی دولت اسلامی و کارگزاران نظام اسلامی قلمداد

شده است. [۵۸] تأکید آیت الله خامنه‌ای بر این وظیفه و بسامد تکرار آن در بیانات ایشان مؤید اهمیت و جایگاه اساسی آن است. از نگاه رهبری تطبیق جهت‌گیری‌ها، اعمال و رفتار کارگزاران نظام با معیارهای اسلامی، مهم‌ترین و ضروری‌ترین بحث در مسیر شکل‌گیری دولت اسلامی است؛ چراکه بدون تحقق آن، دست‌یابی به شاخص‌های دولت اسلامی امکان‌پذیر نخواهد بود. [۵۹] با دقت در بیانات رهبری و فهم دقیق آن به این نکته‌ی مهم دست می‌یابیم که چنین موضوع مهمی به هیچ‌وجه مسئله‌ای صرفاً توصیه‌ای اخلاقی در سطح فردی نیست و کلیت دولت اسلامی و مجموعه‌ی کارگزاران فعال در آن در مسیر حرکت به سوی تحقق دولت اسلامی مطلوب نسبت به انجام این وظیفه، رسالتی مهم بر عهده دارند. [۶۰]

نکته‌ی مهم دیگر آنکه این وظیفه تأثیر مستقیم بر رفتار و اعمال عموم مردم خواهد داشت [۶۱] و از سوی دیگر، در صورت تحقق آن، کارآمدی دولت نیز مضاعف خواهد شد. [۶۲] همچنین در اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای بسیاری از موارد و مصادیق همچون: پرهیز از اشرافی‌گری، پرهیز از ویژه‌خواری و حیف و میل بیت‌المال، دوری از هوای نفس، اخلاص و برای خدا کار کردن اجتناب از خودخواهی‌ها و... ذیل این وظیفه‌ی مهم قرار می‌گیرند. [۶۳]

همچنین براساس تعریف دولت اسلامی در منظومه‌ی فکری آیت الله خامنه‌ای بُعد دیگر وظایف دولت اسلامی ناظر به سازوکارها و نهادسازی‌های لازم برای ایجاد جامعه‌ی اسلامی بوده و بنابراین، وظایف مهم دیگری نیز بر عهده‌ی دولت اسلامی و کارگزاران آن خواهد بود. به عبارت دیگر در این بعد، اهمیت دو وظیفه‌ی «کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آن‌ها» و «محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم» نمایان می‌شود.

سایر وظایف دولت اسلامی نیز عبارتند از:

- هدایت فرهنگی جامعه
- حل مشکلات کشور با برنامه‌ریزی درست و استفاده از آمادگی ملت
- گسترش علم و دانایی
- دشمن‌شناسی، مقابله با برنامه‌های دشمن و مبارزه با نظام سلطه
- مبارزه با فساد
- تامین و تقویت عزت ملی

نکته‌ی دیگری که براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان به آن توجه کرد، وجود نوعی «هماهنگی و همگرایی» بین مقوله‌های به دست آمده در دو قسمت «شاخص‌های دولت اسلامی» و «وظایف دولت اسلامی» است. همانطور که در تبیین شاخص‌های دولت اسلامی به آن اشاره شد، «روحیه‌ی خدمت به مردم (با تکیه بر کار جهادی)» به عنوان مقوله‌ی محوری در بیانات رهبر انقلاب اسلامی مطرح شده است و دو مقوله‌ی «سلامت اعتقادی و اخلاقی (با تکیه بر اعتماد به وعده‌های الهی)» و

«عدالت (با در نظر داشتن ضرورت همراهی پیشرفت با عدالت)» نیز در بیانات ایشان مطرح گردیده است. از سوی دیگر با نگاه به مقوله‌های مطرح شده در بحث وظایف دولت اسلامی، شاهد طرح سه مقوله‌ی مهم «خودسازی کارگزاران و تطبیق جهت‌گیری‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی آن‌ها با معیارهای اسلامی»، «کار و خدمت برای مردم و اصل قرار دادن رفع نیازهای آن‌ها» و «محور قرار دادن عدالت در همه کارها و برنامه‌ریزی‌ها و رعایت عدالت و انصاف در بین مردم» هستیم که مویده این همگرایی و هماهنگی می‌باشد. در واقع می‌توان اینگونه جمع‌بندی نمود که اندیشه‌ی آیت الله خامنه‌ای در حوزه دولت اسلامی، دارای چارچوب نظری منسجمی است که از یک سو شاخص‌های مطرح شده به خوبی بیانگر ابعاد آن است و از سوی دیگر وظایف تبیین شده نیز از همان چارچوب منبعث شده است.

ارائه پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی

یافته‌های این پژوهش می‌تواند گامی رو به جلو در مسیر نظریه‌پردازی برای تحقق تمدن نوین اسلامی محسوب گردد. هریک از مراحل پنج‌گانه‌ی تحقق این تمدن، نیازمند تبیین تئوریک و واکاوی نظری است. البته با توجه به نیازها و اولویت‌های پیش‌رو، ضرورت پرداختن به ابعاد و جوانب گوناگون مرحله شکل‌گیری دولت اسلامی، از اهمیت و ضرورت جدی‌تری برخوردار است. در این زمینه منظومه‌ی فکری آیت الله خامنه‌ای به عنوان متفکر و فقیهی جامع‌نگر و دارای ذخایر و پشتوانه‌ی علمی و برخوردار از تجربیات غنی مدیریتی و اجرایی، منبعی غنی برای استخراج، طرح و تدوین ابعاد مختلف این مسائل است. با طرح دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات ایشان در فضای علمی و نخبگانی، می‌توان گام‌های مهمی در روند تحقق تمدن نوین اسلامی به عنوان هدف کلان انقلاب اسلامی برداشت.

با توجه به این موضوع می‌توان بررسی و نظرورزی در دو محور موضوعی این پژوهش (شاخص‌ها و وظایف دولت اسلامی) را به عنوان مسائل پژوهشی قابل توجه برای پژوهش‌های آتی قلمداد نمود. به عبارت دیگر، هریک از شاخص‌ها و وظایف به دست آمده در این پژوهش می‌تواند به صورت تفکیکی موضوع پژوهش‌های آتی قرار گیرد و از این رهگذر، شرح و بسط یابد.

علاوه بر تبیین تفصیلی این شاخص‌ها و وظایف، می‌توان به مرحله‌ی جامعه‌ی اسلامی و لوازم تحقق آن، به عنوان پیشنهادی دیگر برای پژوهش‌های آتی اشاره نمود؛ چرا که این حوزه نیز با خلاء نظری و فقر مطالعات و پژوهش‌های روش‌مند مواجه است.

همچنین می‌توان بررسی تأثیرات دولت اسلامی در شکل‌گیری جامعه‌ی اسلامی را به عنوان دو مرحله‌ی متوالی از فرآیند پنج مرحله‌ای تحقق تمدن اسلامی، مورد مطالعه‌ی علمی قرار داد.

منابع

۱. (امام) خمینی، سیدروح‌الله، بیانات به مناسبت سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی، ۲۱ بهمن ۱۳۶۵، صحیفه امام خمینی، جلد ۲۰، صفحه ۲۰۳
۲. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه ۱۳۷۹/۰۷/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۰۷/۲۳، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۴. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۷۹/۰۹/۱۲، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جمعی از مهمانان خارجی ۱۳۷۰/۱۱/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۶. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۸۴/۰۵/۲۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۷. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۰۸/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۸. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۰/۰۹/۲۱، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۹. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۰۸/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۱۰. دانشنامه حوزوی ویکی فقه، مدخل تمدن (www.wikifeqh.ir)
۱۱. فوزی، یحیی؛ صنم‌زاده، محمودرضا (۱۳۹۱). تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه). فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، سال ۳، شماره ۲، ص ۴۰-۷
۱۲. فوزی، یحیی؛ صنم‌زاده، محمودرضا (۱۳۹۱). تمدن اسلامی از دیدگاه امام خمینی (رحمه الله علیه). فصلنامه علمی - پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، سال ۳، شماره ۲، ص ۴۰-۷
۱۳. دانشنامه حوزوی ویکی فقه، مدخل تمدن (www.wikifeqh.ir)
۱۴. روح الامینی، محمود (۱۳۷۷). زمینه‌ی فرهنگ‌شناسی. تهران: نشر عطار
۱۵. روح الامینی، محمود (۱۳۷۷). زمینه‌ی فرهنگ‌شناسی. تهران: نشر عطار

۱۶. توین‌بی، آرنولد (۱۳۸۹). بررسی تاریخ تمدن. تهران: نشر امیرکبیر
۱۷. دانشنامه حوزوی ویکی فقه، مدخل تمدن (www.wikifeqh.ir)
۱۸. جعفری، محمدتقی (۱۳۸۷). فرهنگ پیرو، فرهنگ پیشرو. تهران: نشر موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری. ج ۶
۱۹. داوری اردکانی، رضا (۱۳۷۹). اتوبی و عصر تجدد. تهران: نشر ساقی
۲۰. نصر، سیدحسین؛ (۱۳۹۱). تأملاتی درباره انسان و آینده تمدن. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های علوم انسانی، سال ۱، شماره ۴، ص ۱۱۶
۲۱. جان احمدی، فاطمه (۱۳۹۳). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: نشر معارف
۲۲. جان احمدی، فاطمه (۱۳۹۳). تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی. تهران: نشر معارف
۲۳. وینسنت، اندرو (۱۳۷۱). نظریه‌های دولت، ترجمه حسین بشیریه. تهران: نشر نی
۲۴. عالیخانی، محمد (۱۳۷۵). حقوق اساسی. تهران: نشر دستان
۲۵. وینسنت، اندرو (۱۳۷۱). نظریه‌های دولت، ترجمه حسین بشیریه. تهران: نشر نی
۲۶. فیرحی، داود (۱۳۸۸). نظام سیاسی و دولت در اسلام. تهران: نشر سمت
۲۷. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری ۱۳۹۲/۰۶/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۲۸. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه ۱۳۷۹/۰۷/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۲۹. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام ۱۳۹۳/۰۲/۳۱، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۰. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۰۷/۲۳، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۱. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۲. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۳. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه ۱۳۹۰/۰۷/۲۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)

۳۴. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۷۹/۰۹/۱۲، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۵. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۳۶. جهان‌بین، فرزاد؛ معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۳). فرآیند تحقق تمدن اسلامی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۲۹-۴۶
۳۷. جهان‌بین، فرزاد؛ معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۳). فرآیند تحقق تمدن اسلامی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۲۹-۴۶
۳۸. جهان‌بین، فرزاد؛ معینی‌پور، مسعود (۱۳۹۳). فرآیند تحقق تمدن اسلامی از منظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۱، شماره ۳۹، صص ۲۹-۴۶
۳۹. محمدپور، احمد، (۱۳۹۲) روش تحقیق کیفی، ضد روش ۱، تهران: جامعه‌شناسان، چاپ دوم، صص ۳۱۵
۴۰. استراس، آنسلم؛ کوربین، جولیت ام. (۱۳۹۰). «اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها»، مترجم: بیوک محمدی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، صص ۲۲-۲۳
۴۱. استراس، آنسلم؛ کوربین، جولیت ام. (۱۳۹۰). «اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها»، مترجم: بیوک محمدی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، صص ۵۸
۴۲. دانایی‌فرد، حسن؛ امامی، مجتبی (۱۳۸۶). «استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد»، اندیشه مدیریت راهبردی، سال اول، شماره دوم، صص ۶۹-۹۷، صص ۷۹-۸۷
۴۳. ایمان، محمدتقی، (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیقات کیفی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ۷۷-۸۴
۴۴. محمدپور، احمد، (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی، ضد روش ۱، تهران: جامعه‌شناسان، چاپ دوم، صص ۳۳۰-۳۴۱
۴۵. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی ۱۳۹۱/۰۷/۲۳، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۴۶. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۸۴/۰۵/۲۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۴۷. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه‌السلام ۱۳۹۳/۰۲/۳۱، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۴۸. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه ۱۳۷۹/۰۷/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)

۴۹. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در جمع اساتید، فضلا و طلاب حوزه علمیه قم در مدرسه فیضیه ۱۳۷۹/۰۷/۱۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۰. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۱. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۰۸/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۲. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۳. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۹۲/۰۶/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۴. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۹۲/۰۶/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۵. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه ۱۳۹۰/۰۷/۲۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۶. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانشجویان کرمانشاه ۱۳۹۰/۰۷/۲۴، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۷. ۵۷ - (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۸. ۵۸ - (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۰/۰۹/۲۱، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۵۹. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۶۰. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)
۶۱. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت ۱۳۸۴/۰۶/۰۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)

۶۲. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران نظام ۱۳۸۳/۰۸/۰۶، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)

۶۳. (آیت‌الله) خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۸۴/۰۵/۲۸، دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای (www.Khamenei.ir)